

Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası

Mine MENGI*

Giriş

EDEBİYATIN İKİ ana anlatım yolundan biri olan nesir, Eski Türk Edebiyatı döneminde XIV. yüzyılın başlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar beşyüz yıllık bir zaman dilimi içinde, şiirle birlikte varlık göstermiştir.¹ Ancak, nesrin şiirden sonra ortaya çıktığı ve şiire göre ikinci planda kalarak geliştiği görüşü yaygındır. Başlangıçta Türklerin yer değiştirmeleri sonucu siyasî birlik ve düzene kavuşmalarının zaman alması, yerleşik düzen ve huzur isteyen edebiyatın özellikle de düşünce temeline dayanan nesrin hemen gelişip güçlenmesini engellemiştir. Bu tarihi gelişmeyle birlikte; duygusallığı, akıcılığı, kısıllığı dolayısıyla akılda daha kolay kalması vb. özellikleri geçmişin hemen her döneminde şiiri öne çıkarmıştır. Bu bağlamda, derecesi ne olursa olsun, ağırlıklı olarak lirik içerikli olan Divan şiirinde de nazım nesre göre daha etkili bir iletişim aracı olarak öne geçmiş ve estetik beklentinin şiir aracılığıyla karşılanması yoluna gidilmiş-

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

1 Bu makalenin hazırlanmasında başlıca aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır: Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Derghah Yayınları, 2004; *Türk Dünyası El Kitabı-Edebiyat (Türkiye)*, III cilt, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay: 158, 1998; Mustafa İsen, Osman Horata vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay., 2005; Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay., 2003; Mustafa İsen, Filiz Kılıç vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yay., 2002; Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir (XIV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan Seçilmiş Metinler)*, c. I, "Önsöz", İstanbul, 1964, s. v-xxii; *Büyük Türk Klasikleri, Divan Edebiyatında Nesir*, c. I, s. 239 vd.; "Divan Edebiyatı Nesri", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. II, s. 340 vd.; Serhan Aklan, "XIII-XV. Asırlarda Divan Nesrine Genel Bir Bakış", *Yedi İklim*, Haziran 1994, c. VII, s. 11 vd.; Ali Rıza Özüygun, "XVI. ve XVI-I. Yüzyıl Divan Edebiyatında Nesir", *Yedi İklim*, Temmuz 1994, c. VII, s. 13 vd.

tir. Dolayısıyla edebiyatta hüner ve marifet, şiirle var sayılmış; şiir, edebi gücü gösterme aracı olarak kabul görmüştür.

Nesri güzelleştirmek, anlamını güçlendirip etkileyici kılmak amacıyla nesre şiir katmak nesrin özelliklerinden biri olmuş; mensur metin içinde beyit, dize, dörtlük vb. manzum parçalar, Eski Türk nesrinin ilk örneklerinden başlayarak pek çok metinde yer almıştır. Öte yandan, nesri şiire yaklaştırmak, nesirde de hüner gösterme isteğinin, dolayısıyla süslü anlatımın başka bir deyişle “inşa”nın doğmasına neden olmuş ve nesir dilindeki söz konusu sanatlı anlatım gücü yüzyıllar ilerledikçe artmıştır.

Tarihi akışı içinde nesir, (1) Divan nesri, ve (2) Halk nesri olarak gelişim gösterir. Divan nesri konularına göre şu türlerde eser vermiştir: 1. Dinî-tasavvufî türler (Akaid, tefsir, hadis, tasavvuf vb. konulu eserler), 2. İslâm tarihleri (Siyerler, kısas-ı enbiyalar, tezkiretü'l-evliyalar, makteller), 3. Dinî-destanî türler (Menakıbnameler, velayetnameler, danışmendnameler, Hamzanameler, Battalnameler vb.), 4. Hikâyeler (Dede Korkud, Kelile ve Dimne, Kırk Vezir, Muhayyelat-ı Aziz Efendi vb.), 5. Tarihler (Destani tarihler, vakanüvis tarihleri, özel tarihler), 6. Şuara tezkireleri ve başka biyografik eserler, 7. Seyahatnameler, 8. Sefaretnameler, 9. Münşeatlar, 10. Şerhler, sözlükler vb. edebî eserler

Klasik Türk Edebiyatı Nesrinin Tarihi Gelişimi

Türkçenin ilk yazılı belgeleri olarak bilinen *Orhun Yazıtları* Türk nesrinin de ilk örnekleridir. Orta Asya'da Orhun ve Turfan bölgelerinde bulunan İslâmiyet öncesi döneme ait bu eserler, Göktürkler'e ait olup didaktik ve destanî içeriklidir. Göktürk dönemi eserlerini Uygur dönemi eserleri izler. Bunlardan Turfan bölgesindekiler, Budizm'i ve Maniheizm'i öğreten dinî metinlerdir. Budizm'in esaslarını anlatan *Altun Yaruk* (Altın Işık), *Prens Kalyanamkara Papamkara* hikâyesi bu dinî-didaktik metinlerin en dikkate değer olanlarıdır.

İslâmî döneme ait ilk mensur eserler de Orta Asya'da verilmiştir. Bu yörede varlığı bilinen ilk mensur örnek, XIII. yüzyılda Karahanlı Türkçesi ile manzum yazılmış olan *Kutadgu Bilig*'in mensur mukaddimesidir.

XIII. yüzyılda Anadolu sahasının ilk mensur eserleri Farsça yazılmıştır. Bunlar arasında Mevlânâ'nın *Fihi Mâfih*'i, *Mektûbât*'ı, *Mecâlis-i Seb'a*'sı ve Sultan Veled'in *Maarif*'i sayılabilir. Söz konusu eserlerin Farsça yazılmış olmaları Türk nesir dilinin başlangıcı açısından olumsuz bir gelişmedir. Yazarı bilinmeyen *Behcetü'l-hadâik* bu yüzyıl nesrinin Anadolu sahasındaki bilinen Türkçe yazılmış tek örneğidir.

XIV. yüzyılın ilk mensur örnekleri yine Orta Asya Türk sahasında ve Doğu Türkçesi ile verilmiştir. Orta Asya Kıpçak sahasında, Doğu Türkçesi ile yazılmış varlığı bilinen ilk örneklerden biri Seyf-i Serayi'nin *Gülistan Tercümesi*'dir. Sa-

di'nin *Gülistan*'ındaki mensur hikayelerin başarıyla dönemin Türkçesine çevrildiği eserde manzum parçalar da bulunmaktadır. Tercüme yer yer Seyf-i Serayi'nin kendi şiirleri de eklenmiştir. Farsça eserin Türkçe'ye kazandırılmasında yaratıcı bir üslup kullanılmış olan *Gülistan* tercümesi söz varlığı ve gramer özellikleri bakımından önemli bir kaynaktır (1-3).^{*} Bu sahanın adı anılması gereken önemli başka bir eseri de 55 varaklık anonim bir eser olan *Codex Cumanicus*'tur (4-6). Alman rahipler tarafından yazıldığı tahmin edilen eserin yazıldığı yer ve yazılış tarihi bilinmemektedir. İçinde dini metinlerin, atasözleri ve bilmecelerin de yer aldığı eser, esas olarak, Almanca-Kıpçakça, Latince-Kıpçakça iki sözlük olup; sözlüklerden ilki alfabetik ikincisi ise konuya göre düzenlenmiştir. Kıpçak sahasında yazılmış başka bir eser olan *Kitâbu İdrâk Li Lisâni'l-Etrâk* ise Türkçe bilmeyen Araplar'a Türkçe öğretmek için Ebu Hayyan tarafından yazılmıştır (7). Bilinen Türkçe ilk dilbilgisi kitabıdır. Eser, alfabetik olarak hazırlanmış bir sözlükle bir dilbilgisi kitabından ibarettir.

XIV. yüzyılda Harezmi sahasında yazılmış mensur örneklerden biri Rabguzi'nin *Kısasü'l-Enbiya*'sıdır. Dini konulu olan eserde, Kur'an'da adı geçen peygamberlere ilişkin kıssalara yer verilmiş olup bunların bir kısmı Hz. Muhammed'e aittir. İçinde yer yer Arapça, Türkçe söylenmiş mülemma gazeller bulunmakla birlikte *Kısasü'l-Enbiyâ* anlaşılır bir dille yazılmıştır (8). XIV. yüzyıla ait başka bir mensur eser de *Nehcü'l-Ferâdis*'tir. *Nehcü'l-Ferâdis*, dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmak için yapılması gerekenlerin anlatıldığı, dinî-ahlâkî bir eserdir (9-10).

XIV. yüzyıl Anadolu sahasına gelince; Aydınoğlu Umur Bey adına Kul Mesud tarafından Farsça'dan çevrilmiş olan *Kelile ve Dimne* bu yüzyılın ilk mensur örneklerindedir. İçinde yüz dolayında hikâyenin bulunduğu *Kelile ve Dimne Çevirisi*, içinde manzumelerin de yer verildiği didaktik bir eserdir. Kul Mesud, didaktik amaçla eserde sade ve anlaşılır bir dil kullanmakla birlikte mensur bölümlerin çevirisinde Farsça cümle yapısını korumuştur (11). Yüzyılın şairlerinden olan Şeyhoğlu Mustafa'nın mensur eserleri de vardır. Bunlardan *Marzubannâme* çevirisi, didaktik bir eserdir. İçindeki hayvan hikâyeleri aracılığıyla devlet yönetimi ve ahlâkî konularda öğütler verilmiştir. Bu özelliğiyle *Kelile ve Dinme* gibi fabl türü bir eserdir (12-15). Bu yüzyılın Anadolu sahası eserlerinden olan *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ* da Şeyhoğlu Mustafa'ya aittir. Eser, Necmüddin Dâye'nin *Mirsâdü'l-ibâd*'ından yapılmış bir çeviridir. *Kutadgu Bilig'den* sonra devlet yönetimi hakkında yazılmış önemli eserlerden biri olarak kabul edilir (16). Şeyhoğlu Mustafa'nın önemli başka bir eseri de Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın isteğiyle Farsçadan çevirdiği *Kabus-nâme*'dir (17-18). Erzurumlu Kadı Darir, Hz. Muhammed'in hayatını anlattığı *Sîretü'n-nebi*'siyle bu

^{*} Parantez içerisinde verilen rakamlar, kronolojik sıra temel alınarak hazırlanmış ve makalenin sonunda verilmiş kaynakçada yer alan eserlerin sıra numarasını göstermektedir.

yüzyılda edebiyatımızın dinî-destanî içerikli ilk siyer örneğini verir. Sade bir dille Arapçadan çevrilmiş ve beş cilt olan eser, kendisinden sonra yazılan pek çok siyer kitabına örnek olmuştur (19-20). XIV. yüzyılın mensur eserleri arasında varlığı bilinen *Fütûhu's-şâm* ise Kadı Darir'in başka bir çeviri eseridir. Eserde Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zamanında Suriye'nin Müslümanlar tarafından fethi anlatılmaktadır. Üç ciltlik eserde yer yer manzum parçalar da bulunmaktadır (21-22). Darir'in söz konusu edilmesi gereken bir diğer mensur eseri *Yüz Hadis Tercümesi'*dir. Eserde, Türkçeye çevrilen her hadisin altında iyilik, doğruluk, güzellik gibi insani değerlerin işlendiği bir de hikâye anlatılmıştır (23). Yüzyılın çeviri eserleri arasında kimin tarafından çevirildiği bilinmeyen Sa'lebi'nin *Kısas-ı Enbiyâ'sı* ile Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ'sı* da bulunmaktadır (24).

Bu dönemin Anadolu'sunda verilmiş başka bir mensur eser de Hz. Hamza'nın kahramanlıklarının anlatıldığı, dinî içerikli *Hamzanâme'*dir. Eser, XIV. yüzyılın ünlü şairi Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî'ye ait olup asıl adı bilinmeyen yazarın, bu eser dolayısıyla Hamzavi olarak tanındığı tahmin edilmektedir. *Hamzanâme*, sade ve canlı üslûbu nedeniyle yüzyıllar boyu halk arasında sevilerek okunmuştur. Hamzavî'nin ayrıca bir de mensur *İskendernâme'*si vardır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması dönemi ürünleri arasında bulunan dinî-destanî konulu mensur eserlerden Seyyid Battal Gazi ile Danişmend Ahmed Gazi'nin kahramanlıklarının anlatıldığı *Battal-nâme* ve *Dânişmend-nâme'*yi de yüzyılın eserleri arasında saymak gerekir (25-26). Bu yüzyıl genelde konuları değişik çeviri eserlerin varlığı ile dikkat çeker. Arap tarihlerinden *İbn-i Kesir* ve *Taberî Tarihi* çevirileri bunlardandır. Bu yüzyılın tarihî konulu siyasetname türü başka bir eseri de *İrşadü'l-Müluk ve's-Selatin'*dir (27).

XIV. yüzyılda yukarıda adları geçen dinî-destani vb. konulu eserlerin yanı sıra tıp konusunda yazılmış mensur ürünler de bulunmaktadır. Anadolu'da yazıldığı bilinen ilk Türkçe çeviri tıp kitabı Aydınoğlu Umur Bey adına yapılmış olan *Müfredât-ı İbn-i Baytar Tercümesi* adıyla tanınan ancak kimin tarafından çevrildiği bilinmeyen eserdir. Bu yüzyılın mensur eserleri arasında bulunan ilk telif tıp kitabı ise 1390 tarihinde İshak bin Murad 'ın yazdığı *Edviye-i Müfredde'*dir (28). Bu yüzyılın önemli tıp kitaplarından başka biri de Hacı Paşa diye bilinen Celâlüddin Hızır'ın *Müntehab-ı Şifâ'sı*dır. Eser özellikle dönemin dil özellikleri açısından önemlidir (29). Söz konusu mensur eserlerin halkın anlaşılabilirliği için sade dille yazılmış olduklarını belirtmek gerekir.

Nesir açısından başlangıç dönemi olarak kabul edebileceğimiz bu yüzyılın mensur eserlerinin çoğunun dinî-ahlâkî ve destanî konulu, önemli bir kısmının da Arapça'dan çeviri eserler oldukları görülmüştür. Dinî-ahlâkî ve destanî konulu söz konusu eserlerde ayrıca hikâyelere yer verildiğini ve bu hikâyelerin didaktik amaçlı kullanıldıklarını belirtmek gerekir. Başka bir deyişle, rivayet ve kıssa yanı sıra bu hikâyelerin kıssadan hisse çıkartmak yani telkin işlevleri var-

dır. Genel olarak bu dönem eserlerinde cümlelerin kısa, dilin yalın sayılabilecek biçimde ve konuşma dili özellikleri gösterdiği söylenebilir.

XV. yüzyıl nesri Orta Asya Türk sahasında ve Anadolu'da gelişimini sürdürmüş ve her iki coğrafyada da değişik mensur türlerde örnek eserler verilmiştir. Orta Asya Türk sahasında Ali Şir Nevâyi'nin mensur eserleri önem ve sayca öne çıkmaktadır. *Muhakemetü'l-Lugateyn*, *Mecâlisü'n-Nefâis*, *Nesâyimü'l-Mahabbe min-Şemâyimi'l-Fütüvve*, *Mizânü'l-Evzân* adlı mensur eserleri onun yalnız bu yüzyılda değil daha sonraki yüzyıllarda da okunan eserleri arasındadır. Bu eserlerden *Muhakemetü'l-Lugateyn*, Nevâyi'nin anadili bilincini sergileyen ve Türk dilinin zenginliğini göstermek amacıyla yazmış olduğu bir eserdir. Anılan eserde, Türkçeye Farsça karşılaştırılarak Türkçenin anlatım gücü bakımından Farsçaya üstün olduğu görüşü savunulmuştur (30). *Mecâlisü'n-Nefâis* ise Türk edebiyatının ilk şuara tezkiresidir. Herat, Horasan, Azerbaycan yöresinde yetişmiş, çoğu Farsça şiir söyleyen 461 şairin tanıtımının yapıldığı eser, içeriği ve etkileri bakımından önemlidir (31). *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-fütüvve*, Nevâyi'nin çeviri eserlerindedir. Eser, Molla Câmî'nin velilerin yaşam öykülerini anlattığı ünlü *Nefahatü'l-Üns* adlı ünlü tezkiresinin Çağatayca'ya çevirisidir (32). *Mizânü'l-evzân*, aruz hakkında bilgi vermek amacıyla yazılmıştır (33). Nevâyî'nin ayrıca başta dinî-ahlâkî konulu olmak üzere değişik konularda yazılmış mensur risaleleri vardır (34).

XV. yüzyılın Anadolu sahasında yazılmış olan mensur eserlerine gelince: Bu yüzyılda adından öncelikle söz edilmesi gereken sanatçı Ahmed-i Dâi'dir. Ahmed-i Dâi'nin *Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-leys Semerkandî* adlı eseri Anadolu'da Türkçeye çevrilen ilk Kur'an tefsiridir. *Cinân-ı Cenân*, *Miftahü'l-Cenne Dâi'nin* başka mensur eserleri olup bunlardan Miftâhü'l-Cenne, Arapçadan Türkçeye çevrilmiş olan bir akaid kitabıdır. Rüya tabirlerinden söz eden *Tercüme-i Ta'bîr-nâme*'den başka, konusu astronomi ve astroloji olan *Tercüme-i Eşkâl-i Nâsır-ı Tûsî*, *Tercüme-i Tezkiretü'l-Evliyâ*, *Sirâcü'l-Kulûb ile* sağlığın korunması hakkındaki hadislerden oluşan *Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî* ve *Vesiletü'l-Mülûk li Ehli Sülûk* Ahmed-i Dâi'nin söz konusu edilmesi gereken başka çeviri eserleridir. Dâi'nin önemli eserleri arasında bulunan mektuplaşma ve kompozisyon yazma kurallarının süslü nesir diliyle anlatıldığı *Teressül* ise türünün ilk örneklerindedir (35). *Teressül* gibi süslü nesirle inşa tarzında yazılmış ve adlarından söz edilmesi gereken bu yüzyılda yazılmış başka eserler ise, Yahyâ bin Mehmed el-Kâtib'in *Menâhicü'l-İnşâ'sı*, Şeyh Mahmud bin Edhem'in *Gülşen-i İnşâ'sı* ile Mesîhî'nin *Gül-i Sad-berg'idir* (36). Başka bir mensur eser, Eşrefoğlu Rûmî'nin *Müzekki'n-Nüfûs*'udur. XV. yüzyıl Anadolu sahasının mensur eser sahibi olan önemli kişilerden biri de Sinan Paşa'dır.

Sinan Paşa, *Tazarrunâme*, *Tezkiretü'l-Evliya* ve *Maarifnâme* adlı mensur eserlerin sahibidir. Bunlardan *Tazarrunâme* ya da yaygın bilinen adı ile *Tazar-*

ruât, yazarın en ünlü eseri olup eserde kullanılan anlatım dili daha sonra “Sinan Paşa Üslûbu” olarak bilinen süslü nesir dilinin adı, eser de süslü nesir dilinin kullanıldığı ilk örnek olarak kabul edilegelmiştir. Tasavvuf konulu bir eser olan *Tazarruat*'ta ilâhî aşkı yaşama özlemi, isteği içtenlikle dile getirilir. Eser, Tanzimat sonrası Türk edebiyatında revaç görecek olan mensur şiir tarzının ilk örneği olarak da düşünülebilir (37). *Maarifname*, dinî öğütler veren didaktik içerikli bir eserdir (38). Sinan Paşa'nın dinî-tasavvufî konulu başka bir eseri de *Tezkiretü'l-evliyâ'dır*. Eser Ferididdün-i Attar'ın *Tezkiretü'l-evliya*'sının Türkçe çevirisidir (39). Bu yüzyıla ait başka bir eser *Kabusnâme Tercümesi*'dir. İran hükümdarlarından Keykavus'un, oğlu Gilân Şah için yazdığı *Kabusnâme*, siyaset, ahlâk, çeşitli bilim ve sanat konularına ilişkin bilgileri ve öğütleri içeren didaktik bir eserdir. *Kabusnâme* tercümesi Mercimek Ahmed tarafından yazılmıştır. XV. yüzyıl nesrinin temsilcilerinden Ahmed Bican'ın *Envârü'l-Âşıkîn* ve *Acâibü'l-Mahlûkât* adlı mensur eserlerinden ilki dinî, tarihî konulu hikâyelerle desteklenen öğütleri içeren didaktik bir eserdir. *Acâibü'l-Mahlûkât*'ta ise, yer, gök, denizin değişik özelliklerinden söz eden rivayet ve efsaneler bulunmaktadır. Şeyh Ahmed yazarı bilinmeyen *Dâstân-ı Kırk Vezir*'i hikâye türünün başarılı örneklerinden biri olarak bu yüzyılda yazmıştır (40-41). Firdevsi-i Rûmî (Firdevsi-i Tavil)'nin yazdığı *Süleymannâme* tarihî-destanî konulu bir eserdir.

XV. yüzyılda yazılmış adları ön sırada verilmesi gereken tarihler ise Âşık Paşazade'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı ve Neşri'nin *Cihân-Nümâ'sıdır*. Âşıkpaşazade'nin yazmış olduğu eser, “Tevârih-i Âl-i Osman”ların ilk örneği olmasının yanı sıra Osmanlı devletinin kuruluşunu ve kuruluş sonrası gelişmeleri anlatılması bakımından da önemlidir (42-44). Neşri'nin *Cihân-nümâ*'sı *Neşri Tarihi* ve *Tevârih-i Âl-i Osman* olarak da bilinir. Eserde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1485 tarihine kadar yaşanan olaylar anlatılmıştır (45). Dönemin diğer tarih konulu eserleri arasında Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuk-nâme*'si, Kıvâmî'nin *Gazavatnâme*'si, Arif Ali'nin *Dânişmend-nâme*'si, Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin *Saluk-nâme*'si (46-47) ve Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-Feth*'i (48) bulunmaktadır.

Dede Korkud Kitabı, bu dönem Anadolu'sunun kayda değer bir başka eserdir. Oğuzname özelliği taşıyan *Dede Korkud Hikâyeleri* daha önceki yüzyıllarda halk arasında ortaya çıkmış; ancak bu yüzyılda yazılmıştır. Eser bu özelliğiyle sözlü edebi dilin daha doğrusu halk edebiyatı geleneğinin yazıya geçirilmiş örneğidir. Eserde eski Türk toplumu ve karakterine ilişkin hikâyeler ve şiirler de bulunmaktadır (49-50).

XV. yüzyılın Anadolu sahası mensur eserleri arasında konusu tasavvuf olan eser sayısı bir hayli kabardır. Bunlar arasında Ahmed-i Bican'ın *Envârü'l-Âşıkîn*'i ile Kaygusuz Abdâl'in *Budalanâme*'si, *Kitâb-ı Miğlâte*'si ve *Vücûdnâme*'si bulunmaktadır. *Envârü'l-Âşıkîn*, ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'in *Megâribü'z-zemân* adlı eserinin Türkçe tercümesidir.

Ayrıca dönemin dinî-destanî mensur ürünleri arasında adları söylenmesi gereken menakıbnâmeler vardır. Bunlar yazarı bilinmeyen *Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi*, Küçük Abdâl'in *Velâyetnâme-i Otman Baba'sı*, Eşrefoğlu Rûmî'nin hayatını ve kerametlerini anlatan *Eşrefoğlu Menâkıbnâmesi* ve Fatih'in veziri Mahmud Paşa'nın menkabevî hayatını anlatan *Menâkıb-ı Mahmud Paşa* vb.dir. Söz konusu eserler sade dille yazılmışlardır.

XV. yüzyılda ayrıca değişik bilimler ve konularla ilgili mensur eserler yazılmıştır. Bunlardan biri Bedr-i Dilşad'ın değişik cevherleri tanıttığı *Tuhfe-i Murâdî* adlı eserdir. Eser 32 bölümden ibaret olup her bölümde ayrı bir cevher hakkında bilgi verilmiştir (51). Eczacılıkla ilgili Şirvanlı Mahmud'un *Kemâliye*'sinde ilaç yapımı ve bu ilaçların kullanımı konu edilmiştir (52). *Kitâbü't-tabîh* Arapça'dan çevrilmiş olan bir yemek kitabıdır. Bu yüzyılda yazılmış tarihî konulu bir çeviri eser de *Târîh-i İbn-i Kesir Tercümesi*'dir (53). Önceki yüzyılda olduğu gibi XV. yüzyılda da tıp kitapları yazılmış ya da tercüme edilmiş olup bu eserler Anadolu'da bir bilim dilinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bunlar arasında Cerrah Mesud'un *Hulâsa* adlı çevirisini, Sabuncuoğlu Şerefeddin'in *Akrabadin Tercümesi*'ni, *Cerrahiyetü'l-hâniye*'sini ve *Mücerreb-nâme*'yi sayabiliriz. Bu yüzyılda Sadi'nin *Gülîstan*'ının Türkçeye mensur çevirisi Mahmud B. Kadi-i Manyas tarafından yapılmıştır (54).

XVI. yüzyıla gelindiğinde, yazılmış mensur eserlerin sayılarında ve türlerinde artış olduğu görülür. Bu yüzyılda Doğu Türkçesiyle yazılmış mensur eserlerden *Babür-nâme* önemlidir. Hindistan'da Çağatay edebiyatının nesir alanındaki en güçlü eserlerinden olan *Babürname*'de Babür'ün hayatı ve görüşleri başarılı bir dille anlatılmıştır (55-56).

XVI. yüzyıl Anadolu sahasında verilen mensur eserlere bakıldığında, önceki yüzyıllardan farklı olarak, sade ya da kısmen secili ve terkipli dille yazılmış örneklerle birlikte artık sanatlı nesir diliyle yazılmış eserlere de rastlanmaktadır. Bu yüzyıldaki mensur eser sayısındaki artışın yanı sıra türlerde çeşitlilik görülür. Bunlar biyografik eserler ve şüara tezkireleriyle tarihler başta olmak üzere, dinî-tasavvufî konulu eserler, şerhler ve değişik konularda yazılmış başka eserlerdir.

Anılan türlerden biyografik eserlerle şüara tezkireleri, verilen örnekler bakımından en zengin olanlardır. Daha sonraki yüzyıllarda da kendisine yazılan zeyillerle önemini korumuş ve adı unutulmamış olan *Şakaiku'n-nu'mâniyye fi Ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye* Taşkoprî-zâde Ebulhayr İsmâmeddin'in bu yüzyılda adından öncelikle söz edilmesi gereken biyografik eseridir. Eserde, Osman Gazi'den başlanarak 1558 yılına kadar yaşamış 371 Osmanlı bilginiyle 150 mutasavvıfın biyografileri verilmiştir. Eserdeki biyografik bilgiler, Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren tahta geçmiş her padişah döneminde yaşamış bilgin ve mutasavvıflar için ayrılmış olan bölümler içinde yer alır (57). Arapça olan eser

daha sonra Muhtesib-zâde Mehmed Hâkî tarafından *Hadâiku'r-reyhân* adıyla, Derviş Ahmed Efendi tarafından *ed-Devhatü'l-irfâniyye fî Ravzati'l-Osmaniye* adıyla ve Mehmed b. Sinânüddin Yûsuf tarafından da *Menâkıbu'l-ulemâ* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Ancak *Şakaiku'n-numâniyye'nin* Türkçeye yapılmış olan en tanınmış çevirisi Edirneli Mehmed Mecdî'nin yaptığı *Hadâiku's-şakaik*'tir (58). *Hadâiku's-şakaik* sıradan bir çeviri olmayıp bazı eklemelerle daha sonra genişletilip zenginleştirilmiştir. Örneğin, dönemin şuara tezkirecilerinden Âşık Çelebi esere zeyiller yazmıştır. Âşık Çelebi, iki zeylinden *Tetimmetü's-şakâiki'n-nu'mâniyye* adıyla yazdığı Arapça zeyli Sokullu Mehmed Paşa'ya, Türkçe zeyli ise II. Selim'e sunmuştur. Ayrıca, Ali b. Bâlî, *Şakaik'e, el-Ikdü'l-manzûm fî-Zikri Efâdili'r-Rûm* adlı Arapça bir zeyl yazmıştır. Eserde Taşköprülü-zâde'nin bıraktığı yerden başlanıp 1583 yılına kadar yaşamış Osmanlı bilgin ve mutasavvıfları hakkında bilgi verilmiştir. Bu yüzyıla ait başka bir biyografik eser, *Künhü'l-ahbâr*'dir. Aslen bir tarih kitabı olan *Künhü'l-ahbâr* bir özelliği ile de biyografik eserdir. Çünkü eserde her padişah döneminin tanıtımı yapıldıktan sonra o dönemin din adamları, bilgin ve şairleri hakkında bilgi verilmiştir (59).

XVI. yüzyılda Anadolu'da edebiyat tarihçiliği geleneğinin ilk ürünleri olan şuara tezkireleri de yazılmıştır (60). Eski Türk nesrinin önemli eserleri olan şuara tezkirelerinde, her şairin yaşamına ilişkin genel çizgileriyle bazı bilgiler yer aldıktan sonra; anılan şairin şiirlerinden örnekler verilerek biyografik tanıtım yapılır. Anadolu'da şuara tezkiresi yazma geleneği Sehi Bey'in 1538 de yazdığı *Heşt-bihişt*'le başlar. *Tezkire-i Sehî* olarak da bilinen *Sehi Bey Tezkiresi* bir önsöz, şairlerin tanıtımlarının yapıldığı her birine bihişt denilen sekiz ana bölüm ve bir hâtıme yani son sözden ibarettir. *Heşt-bihişt* Anadolu sahasında yazılmış tezkirelerin ilk örneği olarak sade sayılabilecek bir Türkçe ile yazılmış olup eserde 241 şair tanıtılmıştır. Eser, daha sonraki tezkirelere model olması bakımından önemlidir. Sehi Bey, eserini yazarken Arap ve Fars geleneğindeki tabakat sistemiyle yazılmış eserlerden yararlanmış ancak esas olarak Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâyis*'ini örnek almıştır. Eserin değişik tarihli baskıları ve eser üzerinde yapılmış çalışmalar vardır (61-65).

Anadolu'da ikinci tezkire Latîfî tarafından 1546 tarihinde yazılmış olan *Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsıratu'n-nuzemâ*'dır. Eser önsöz, şairlerin tanıtıldığı üç fasıl ve hâtımeden ibarettir. Tezkirenin birinci faslında Osmanlı topraklarında yetişmiş 13 din büyüğü şair; ikinci fasılda 7 hükümdar şair; son fasılda ise 314 şair tanıtılıp şiirlerinden örnek verilmiştir. Tezkirede farklı gruptaki şairlerin tanıtıldığı her bir fasılda bulunan şairlere alfabetik sıraya göre yer verilmiştir. Sehi Bey Tezkiresi'ne göre daha hacimli ve daha sanatlı bir dille yazılmış olan Latîfî Tezkiresi üzerinde de yapılmış çalışmalar bulunmaktadır (66-71).

XVI. yüzyılın Anadolu sahası şuara tezkirelerinden adı anılması gereken

başka tezkireler; Ahdî'nin yazmış olduğu *Gülşen-i Şu'arâ*, Âşık Çelebi'nin 1568'de yazdığı *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*, Hasan Çelebi tarafından 1586 tarihinde yazılmış olan *Kımalı-zâde Tezkiresi* ile Beyânî'nin yüzyılın sonunda (1597-1598) kaleme aldığı *Beyânî Tezkiresi* 'dir.

Bunlardan *Ahdî Tezkiresi* olarak da tanınan *Gülşen-i Şu'arâ* ilk düzeniyle bir mukaddime, ravza adı verilmiş olan şairlerin tanıtıldığı üç bölüm ile hâtimeden meydana gelmiştir. Ancak Ahdî, daha sonra tezkireye eklediği yeni bir bölümle şairleri tanıttığı ravza sayısını dörde çıkarıp önceki ravzalara da eklemeler yaparak eserini genişletmiştir. Tezkirede toplam olarak 325 şaire yer verilmiş ve değerlendirme yapılmıştır. Ahdî yalnızca döneminin şairlerini tanıtmıştır. Tezkirenin kayda değer en önemli özelliği; eserde yer verilmiş olan şairlerin önemli bir kısmının İmparatorluğun doğu bölgesinin şairleri olmaları ve bu şairler hakkında bilgi veren tek kaynak olmasıdır (72).

XVI. yüzyılın önemli tezkirelerden biri de Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*'sıdır. Eser biri giriş, biri de şair biyografilerinin yer verildiği iki bölümden oluşmaktadır. Şair biyografilerinin bulunduğu bölümde 427 şair tanıtılmıştır. Özelliklerinden biri, tezkireye alınan şairlerin alfabetik sıraya göre değil; ebced sırasına göre verilmiş olmasıdır. Hacimli olan eserin önemli özelliklerinden bir başkası da şairler hakkında verilen bilgilerin şairlerin kendilerinden ya da yakınlarından duyulan bilgilere dayanmaları ve bunların Âşık Çelebi tarafından yorumlanmasıdır. Dili süslü, anlaşılması zor olan eser; verdiği bilgiler bakımından önemlidir (73-74).

Kımalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiresi de yüzyılın hacimli tezkirelerinden biridir. Mukaddime ve mukaddimeden sonra yer alan üç fasıldan oluşmuştur. Eserin ilk iki faslında yer verilen 6 padişah ve 5 şehzade şair kronolojik, son fasılda yer alan 627 şair ise alfabetik olarak sıralanmışlardır. Hasan Çelebi, dönemin padişahı III. Murad'la tezkireyi sunduğu Hoca Saadettin Efendi'ye mukaddime yer vermiş; daha çok ilmiye sınıfı şairlerini tezkireye almış; ayrıca tanıdığı ve ünlü şairlerin tanıtımını da ötekilere göre daha uzun tutmuştur. Tezkirenin anlatımı süslü, dili ağırdır (75-76).

Beyânî Tezkiresi bu yüzyılda yazıldığı bilinen son tezkire olup aslen *Kımalı-zade Tezkiresi*'nin özetidir. *Tezkire*'de mukaddemeyi izleyen, şairlerin biyografilerinin yer aldığı iki bölüm bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde 5 padişah, 4 şehzade şairle ikinci bölümde 368 şair biyografisi bulunmaktadır (77-78).

XVI. yüzyılın sayıca zengin ve önemli mensur eserleri arasında tarihler de bulunmaktadır. Bunlardan ilk büyük Osmanlı tarihi olarak kabul edilen Kemalpaşa-zâde'nin yazdığı *Tevârîh-i Âl-i Osman*, 1533 yılına kadar Osmanlı coğrafyasında yaşanan olayları anlatır. Kemalpaşa-zâde ya da yaygın bilinen adıyla İbn Kemal, yalnızca olayları anlatmakla kalmayıp bunların neden ve sonuçları üzerinde de durmuştur. Eser önceki tarihlerde bulunan menkabe ve rivayetle-

re dayalı tarih bilgisi vermek yerine, tarihi kayıtlara dayalı eleştirel bilgiye yer vermesi bakımından önceki tarihlerden ayrılır. Bu özelliğiyle de klasik dönem Osmanlı tarihçiliğinin ilk örneği sayılmaktadır (79-80). Kanunî dönemi sadrazamlarından Lütfî Paşa tarafından yazılmış olan *Tevârih-i Âl-i Osman'da* ise, 1553 yılına kadar yaşanan olaylara yer verilmiş olup eser yüzyılın süslü nesir diliyle yazılmış örneklerindendir (81). XVI. yüzyılda yazılmış tarih konulu eserlerinden başka biri de Celâlîzade Mustafa Çelebi'nin *Selîm-nâme'sidir* (82). Hem bu yüzyılın, hem de daha sonraki yüzyılların önemli tarih kitaplarından olan *Tacü't-tevârih*, Hoca Sadeddin bin Mehemmed bin Hasan Can tarafından yazılmış olup *Hoca Tarihi* diye de bilinmektedir. Eserde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1574 yılına kadar yaşanan olaylar anlatılmıştır (83). Başka bir eser *Selânîkî Tarihi* adıyla da anılan Selanikli Mustafa Efendi'nin yazdığı *Tevârih-i Âl-i Osman'dır*. Eserde, 1563-1600 yılları arasında meydana gelen olaylar anlatılır. *Selanîkî Tarihi*, günü gününe olayları anlatması bakımından bir rûz-nâmedir (84). Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-ahbâr'ı* ise bu yüzyılın en ünlü eserlerindedir. Dört bölüm olarak düzenlenmiş olan eserin ilk üç bölümünde Osmanlı öncesi genel tarih bilgisi verilmiş; dördüncü bölümde Osmanlı'nın kuruluş tarihi olan 1299'dan başlanarak 1589 kadar olan olaylar anlatılmıştır.

XVI. yüzyılda yukarıda sözü edilen eserlerden başka değişik konularda yazılmış mensur eserler de verilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri; *Bahrü'l-ma'ârif'tir*. *Bahrü'l-ma'ârif*, Osmanlı coğrafyasında yazılmış edebiyat bilgileri veren ilk eser olup Gelibolulu Mustafa Surûrî'nindir (85). Uzun bir süre medreselerde ders kitabı olarak okutulan Kınalızade Ali Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâyi'si* ise 1564'te yazılmış didaktik bir eserdir. Ahlâkî konulu mensur eserlerden bir başkası da Rumelili Zâifî'nin *Gülşen-i Mülûk'udur*. Ayrıca Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Hilyetü'r-ricâl'i* vardır (86). Mevlânâ'nın *Mesnevi'sine* yapılmış çeşitli şerhler de yüzyılın mensur eser örneklerindedir. Bunlardan varlığı bilinen ancak kütüphanelerde henüz tam nüshası bulunamamış olan Sûdî'ye ait *Mesnevi Şerhi*, Şem'î'nin *Şerh-i Mesnevi'si*, *Mevlânâ'nın Mesnevisi'nin* 6 cildinin mensur tercüme ve şerhidir. Ayrıca bu yüzyılda Fars edebiyatının ünlü eserlerinden olan Sa'dî'nin *Gülîstan ve Bostan'ı* ile *Hâfız-ı Şîrâzî'nin Divan'ı* değişik kişiler tarafından mensur olarak şerh edilmiştir. *Gülîstan'a* Şâhidî, Lâmi'i, Sûdî, Hevâyî, Şem'î tarafından *Türkçe şerhler* yazılmıştır. *Bostan'ı* ise Sürûrî, Şem'î, Sûdî ve Hevâyî şerh etmişlerdir. Bunların en ünlüsü Sûdî'ninkidir (87).

XVII. yüzyıla geldiğinde; bu yüzyılda da önceki yüzyıla göre mensur eserlerin sayısında artış olduğu görülür. Değişik türler arasında özellikle biyografik eserlerin sayısı artmıştır. XVII. yüzyıl Orta Asya Türk sahasında Ebü'l-gazi Bahadır Han, toplumun milli kimliğini güçlendirmek amacıyla *Şecere-i Terakime* ve *Şecere-i Türk* adlı iki önemli eser yazmıştır. Bunlardan ilki Reşidüddin'in *Camîü't-Tevarih'i* nde bulunan Oğuz-name'nin başka Oğuz-namelerle karşılaştı-

rılması suretiyle yazılmıştır. İçerisinde Hindistan'da yaşayan değişik Türk gruplarına ait rivayetlerin yer aldığı *Şecere-i Terakime* değişik tarihlerde yayımlanmıştır (88-90). Ebü'l-gazi Bahadır Han'ın ikinci mensur eseri olan *Şecere-i Türk*, Özbek hanlarından Yadigaroğulları'nın şeceresi ve tarihi hakkında bilgiler içermektedir. Eserin dili sadedir. Söz konusu iki eser de destan ve tarih yönünden olduğu kadar dil ve edebiyat açısından da önemlidir.

Osmanlı sahasındaki ilk örnekler olan XVI. yüzyıl şüara tezkirelerine ek olarak bu yüzyılda da birçok tezkire yazılmıştır. Bu yüzyılın tezkirelerinde şairleri tanıtıcı bilgilerin daha kısa tutulduğu, buna karşın verilen örnek beyit ya da şiirlerin sayısında artış olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, XVII. yüzyılda yazılmış şüara tezkireleri önceki yüzyılların biyografik eser görünümü yerine, antolojik eser görünümü kazanmaya başlamışlardır.

XVII. yüzyılda yazılmış şüara tezkirelerinin ilki, yüzyılın başında yazılmış olan Riyâzî'nin *Riyâzî'ş-şu'arâ*'sıdır. Eser, önceki yüzyılın biyografi nitelikli tezkireleri ile bu yüzyılın antoloji nitelikli tezkireleri arasındaki geçiş dönemine aittir. *Riyazi Tezkiresi*, 1586'da yazılmış olan *Hasan Çelebi Tezkiresi*'nin zeyli olup önsöz ve ana bölüm olarak şairlerin yer aldığı iki ravzadan meydana gelmiştir. Bu ana bölümde toplam 424 şair hakkında bilgi verilmiştir. Tezkirede şairlerin sosyal statülerine göre dil kullanılmış; sade nesir diliyle anlatılan biyografilerin yanı sıra süslü nesir diliyle yazılmış şair biyografilerine de yer verilir. Yüzyılın önemli tezkirelerinden olan *Riyazü'ş-şu'arâ*'da şairlerin ölüm tarihlerine yer verilmesinin yanı sıra, ölüm yerlerinin ve söyleyeni kesin bilinmeyen bazı şiirlerin şairlerinin bildirilmesi tezkirenin önemini artırmıştır (91).

Riyazi Tezkiresi'nden sonra, XVII. yüzyılda yazıldığı bilinen ikinci tezkire Kafzâde Fâizi'nin *Zübdetü'l-eş'âr*'ıdır. Tezkirede XV. yüzyıl ortalarından eserin yazıldığı tarihe, yani 1621 yılına kadar yaşamış olan 14'ü kadın toplam 515 şair alfabetik sırayla tanıtılmıştır. Eser antolojik nitelikli ilk tezkiredir. *Riyazî Tezkiresi*'nde olduğu gibi şairlerin ölüm tarihlerinin verildiği bu tezkirede de, biyografik bilgi sınırlı tutulmuş; şiir örneklerine daha çok yer verilmiştir (92).

XVII. yüzyılın ilk yarısında yazılmış başka bir tezkire de *Rıza Tezkiresi*'dir. Tezkire kısa bir önsözle şairlerin tanıtıldığı iki ana bölümden meydana gelmiştir. Söz konusu bölümlerden ilkinde 9 şair padişah, ikincisinde ise 1591-1640 yılları arasında yaşamış olan 257 şair tanıtılmaktadır. Bu tezkirede de biyografik bilgilerin uzunluğu şairlerin tanınmış olup olmadıklarına göre uzun ya da kısa tutulmuştur (93). XVII. yüzyılda yazılmış tezkirelerden biri olan *Yümni Tezkiresi* ise, Fâizi'nin *Zübdetü'l-eş'âr*'ının zeylidir. Ancak tezkire, yazarının ölümü nedeniyle tamamlanamamış; daha sonra Ali Emiri tarafından tamamlanarak kitap haline getirilmiştir. *Yümni*'nin çağdaşı olan 29 şair hakkında kısa bilgi verilen tezkirede, tanıtılan şairlerden 11'i hakkında başka kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır (94). *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*'ın yazarı Asım olup eser, *Kaf-*

zâde Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmıştır. *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*, antoloji niteliğini taşıyan tezkireler arasında en çok şiir örneği verip içinde en az biyografi bilgisi bulunan eser olarak bilinmektedir.

Afşar Türklerinden olan Sâdikî-i Kitâbdâr ise *Mecma'u'l-havâs'ı* yazmıştır. *Mecma'u'l-havâs*, bu yüzyılda Anadolu dışında yazılmış varlığı bilinen ikinci tezkiredir. Bir önsözle şairlerin tanıtıldığı sekiz tabaka ve hatimeden ibarettir. Çağatayca yazılmış olan tezkirede, Şah İsmail I döneminden eserin yazıldığı döneme kadar gelen İran ve Türk asıllı şairler tanıtılmaktadır. Türk asıllı şairlerin bir kısmı Anadolu, bir kısmı ise Anadolu'ya dışardan gelmiş şairlerdir (95)

Bu yüzyılda tezkireler dışında başka biyografik eserler de yazılmıştır. Bunların en tanınmışı yüzyılın mesnevi şairlerinden Nev'i-zâde Atâ'î'nin *Hadâiku'l-hakâyık fi Tekmileti'ş-şakâyık* adlı eseridir. *Zeyl-i Şakâyık* ya da *Zeyl-i Atâ'î* adlarıyla da bilinir. Eser, Taşköprü-zâde Ahmed'in *Şakâyıku'n-nu'mâniyye*'sine Mecdi'nin yaptığı *Hadâiku'l-hakâyık* adlı Türkçe tercümenin Türkçe zeylidir. Atâ'î, Mecdi'nin anılan eserini esas alıp bu esere kendinden önce yapılmış olan başka zeyllerden de yararlanarak anılan biyografik eserini hazırlamıştır. Eserin düzeninde Taşköprü-zâde'nin *Şakâyıku'n-nu'mâniyye*'sine uyan Atâ'î, 1558-1634 yılları arasında Kanuni'den IV. Murad dönemine kadarki her padişah dönemine ait Osmanlı coğrafyası içinde yaşamış olan şeyhleri, bilginleri ve şairleri ayrı tabakalara ayırarak tanıtmıştır (96-97). Taşköprü-zâde'nin anılan eserine bu yüzyılda Ali bin Bâlî tarafından *el-Ikdü'l-manzûm fi Zikri Efâdülü'r-Rûm* adlı bir de Arapça zeyl yazılmıştır. Ali bin Bâlî, Taşköprü-zâde'nin bıraktığı yerden III. Murad dönemine kadar yaşamış olan bilgin ve şeyhlerin biyografilerini vermiştir.

XVII. yüzyıl nesrinin önde gelenlerinden Kâtip Çelebi'nin Arapça yazdığı *Keşfü'z-zünûn*, bibliyografya ile ilgili önemli bir eserdir. Söz konusu eser, İslâm dünyasına ilişkin değişik konularda yazılmış eserler ve yazarları hakkında bilgi veren bibliyografik bir sözlüktür. 10 bin dolayında yazar ve şairle 14 bin dolayında kitap ve risale adının kaydedildiği eser; gerek Doğu gerekse Batı bilim dünyası tarafından önemli başvuru kaynağı olarak kabul edilip üzerinde çalışmalar yapılmıştır. *Keşfü'z-zünûn* önce Flügel'in Latince tercümesi ve indeks eklenmesiyle birlikte Batı'da, daha sonra da Flügel'in yayınındaki yanlışlar düzeltilerek ikinci kez Türkiye'de basılmıştır (98-99).

XVII. yüzyılda yazılmış olan *Evliya Çelebi Seyahat-nâmesi* yalnızca bu yüzyılın değil bütün dönemlerin seyahatname türünde yazılmış mensur eserleri arasında en ünlü olanıdır. *Seyâhat-nâme-i Evliya Çelebi* adıyla da tanınan *Seyahat-nâme* 10 ciltlik hacimli bir eserdir. Evliya Çelebi, eserinde, başta Osmanlı coğrafyası olmak üzere, İran, Ortadoğu, Mısır, Balkanlar, Avrupa vb. yerleri tarihi, coğrafyası, insanı, folkloru, kültürü vb. özellikleriyle tanıtmaktadır. Çelebi, bilgisi, görgüsü, tasvir ve mizah gücüyle sağladığı renkli anlatımıyla *Seyahat-nâme*

hat-nâme'de sürükleyici, ilginç bir eser örneği ortaya koymuştur. XIX. yüzyıldan günümüze *Evliya Çelebi Seyahat-nâmesi* üzerinde değişik çalışmalar yapılmıştır (100-108). XVII. yüzyılda Seyahatname türünde yazılmış bir başka eser de Nâbî'nin hac yolculuğunu anlattığı *Tuhfetü'l-Harameyn*'dir. Eserde Nâbî, İstanbul'dan Mekke'ye gidişi sırasında başından geçen olayları anlatmış; ayrıca tarih, coğrafya ve sosyolojiyle ilgili bilgilere yer vermiştir. İçinde Arapça, Farsça, Türkçe manzum parçaların da bulunduğu *Tuhfetü'l-Harameyn*, Türkçe hac seyahatnamelerinin süslü nesir diliyle kaleme alınmış bilinen en edebî örneğidir (109).

XVII. yüzyıl tarih türünde yazılmış mensur eserler bakımından da zengindir. Yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış olan *Târîh-i Âl-i Osman*, Hasan Bey-zâde Ahmed'e ait olup *Solak-zâde* ve *Naîmâ Tarihleri'ne* kaynaklık etmiştir. Başında *Tâcü't-tevârih*'in özetinin yer aldığı eserde daha sonra I.Ahmed döneminin sonlarına kadar yaşanmış olan olaylar anlatılır. Dönemin ünlü tarih yazarlarından Peçevî ise tarihinde 1639 yılına kadar olan olaylara yer vermiştir. Sokullu ailesine mensup olan Peçevî, tarihini yazarken bazı yaşlı devlet adamlarının anılarından ve Macar tarihlerinden yararlanır. Eserinde dönemin kültürel ve sosyal olaylarıyla devlet adamlarından bazılarının biyografilerine de yer veren Peçevî, bu özelliğiyle eserine kısmen biyografya niteliği katmıştır (110-111). Dönemin tarihlerinden biri de Karaçelebi-zâde Abdülaziz'in *Ravzatü'l-ebârî* olup eser, genel dünya tarihidir. Dört bölümlük eserin dördüncü bölümü Osmanlı tarihine aittir (112). Karaçelebizâde'nin ayrıca, *Tâcü't-tevârih*'e zeyl olarak yazdığı Kanunî dönemini anlatan Süleyman-nâme'si vardır (113). *Tarih-i Feth-i Revân ve Bağdâd* adlı zafer-nâmesi de Revan ve Bağdat'ın fethini konu edinmiştir.

XVII. yüzyıl tarihçileri arasında Naîmâ ünlüdür. Osmanlı devletinin ilk vak'anüvisi olarak bilinen Naîmâ'nın yazdığı iki ciltlik tarih, kısaca *Naîmâ Tarihi* olarak bilinmekle birlikte eserin tam adı *Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsâti Ahbârü'l-Hafîkîn* 'dir. Eserde XVI. yüzyılın son çeyreğiyle XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı coğrafyasında yaşanan olaylar özetlenmiştir. *Naîmâ Tarihi*, verdiği bilgilerinin sağlamlığının yanı sıra yazarının canlı, sürükleyici üslûbuyla da beğenilen bir eserdir (114-115). Aynı zamanda biyografik bir eser olan Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'si Arapça yazılmış genel bir tarih kitabıdır. Eserin zeyli Türkçe olup tarih ve edebiyat araştırmaları açısından değer taşır. Kronolojik olarak yıllara göre düzenlenmiş olan Türkçe *Fezleke*'de Kâtip Çelebi, 1591-1655 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında yaşanan tarihi olayları anlattığı gibi, her yılın sonunda o yıl içinde ölen devlet adamları, şeyh, bilgin ve şairlerin kısa biyografileriyle eserlerinin adlarına da yer vermiştir. Kâtip Çelebi'nin konusu tarih olan bir başka eseri de *Tuhfetü'l-kibâr fi Esfârî'l-bihâr*'dır. Eser Girit Seferi dolayısıyla kaleme alınmış bir denizcilik tarihidir (116). *Takvimü't-tevârih* adlı

eserinde ise Kâtip Çelebi, Adem Peygamber'den başlayarak 1648'e kadar tarih eserlerinin yer verdiği olaylardan söz eder.

XVII. yüzyılda yazılmış diğer tarih eserlerine gelince: Solakzade Mehmed Hemdemî'nin yazdığı *Solakzâde Tarihi*, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Silahdar Tarihi*'yle Nusret-nâme, Abdî'nin *Abdi Tarihi*, Kâfzâde Fâizi'nin *Hase-nât-ı Hasen* adlı eseri, Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin *İbtihacü't-tevârih*'i ve Edirneli Abdurrahman Hibrî'nin *Defter-i Ahbâr*'ı.

Bu yüzyılda yazılmış dolaylı olarak Osmanlı tarihiyle ilgili bir başka ünlü eser de *Koçi Bey Risalesi*'dir. *Risale*'de Koçi Bey, kendilerine yakın olduğu dönemin padişahları IV. Murad ile İbrahim'e; devletin yanlış yönetilmesinden ve bazı uygulamalardan dolayı ortaya çıkan sorunları dile getirmiştir. *Risale*'nin IV. Murad'a sunulan ilk bölümünde devlet düzenindeki bozuklukları bildirerek eleştiren Koçi Bey; Sultan İbrahim'e sunduğu ikinci bölümde devlet yönetimiyle ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. Söz konusu risale, Osmanlı devlet düzeni, yönetimi, devlet görevlilerinin protokoldeki yerleri vb. konularda içerdiği bilgiler bakımından önemlidir. Eserle ilgili üç yayın bulunmaktadır (117-119).

XVII. yüzyılda tezkirelerin, tarihlerin ve yukarıda sözü edilen seyahatname-lerin yanı sıra değişik konularda yazılmış başka mensur eserler de vardır. Bu bağlamda, yüzyılın en dikkate değer kişilerinden olan Kâtip Çelebi'nin, daha önce zikredilen eserleriyle birlikte değişik konularda yazdığı başka mensur eserleri de vardır. Yazdıklarını kaynaklara ve belgelere dayandırması, anlattıklarında tarafsız kalması, Çelebi'nin, döneminin önde gelen kişilerinden sayılmasına neden olmuştur. Kâtip Çelebi'nin kayda değer başka bir eseri de *Düstûrül-amel fi Islâhi'l-halel*'de, devlet yönetimine ilişkin görüşlerine yer verir. Bir mukaddime ile üç ana bölüm ve sonuçtan ibaret olan eserde yazar; Kanunî döneminden başlayarak bozulan devlet ekonomisiyle siyasi yapının düzeltilmesi için bazı önerilerde bulunur (120). Kâtip Çelebi'nin bu yüzyılda yazdığı önemli bir başka eser de *Mizânü'l-hakk fi İhtiyâri'l-ehakk*'tır. Çelebi bu eserinde, o dönemde tartışmalara neden olan tütün, afyon, kahve, raks, şarkı söyleme, rüşvet vb. konularında görüşlerini belirtmiştir. Eser 1656 tarihinde yazılmıştır. *Mizânü'l-hak*, Tanzimat döneminde Şinasi tarafından *Tasvir-i Efkâr*'da bölüm bölüm yayımlanmış, daha sonra da değişik tarihlerde ayrıca basılmıştır (121). Kâtip Çelebi'nin mensur eserleri arasında yer alan *Cihân-nümâ* ise Osmanlı dünyasının sistematik olarak düzenlenmiş ilk coğrafya kitabıdır. Kâtip Çelebi'nin tamamlayamadığı, ondan sonra da tamamlanamamış olan *Cihân-nümâ*, kendinden önce yazılmış Arapça, Farsça, Türkçe coğrafya kitaplarından yararlanmasının yanı sıra Batılı yazarların eserlerinden de etkilenecek geniş bir kaynakçaya sahip olması ve dünya coğrafyasına ilişkin bilgiler vermesi bakımından son derece önemlidir (122).

XVII. yüzyıl nesrinin sözü edilmesi gereken iki önemli ismi daha vardır: Veysî ve Nergisî. Veysî'nin *Hâb-nâme*'si ünlüdür. *Hâb-nâme* bir rüya tabiri kitabıdır. Eserde iki tarihi kişi; dönemin padişahı I. Ahmed ile Büyük İskender rüyada, dünyanın gelmiş geçmiş kötülükleri üzerinde değişik hikâyeler anlatarak konuşturulmakta ve dünyada yaşanan olumsuzlukların giderilmesi için çözümler önermektedirler. Çözümler arasında devlet yönetiminde liyakatlı, hünerli kişilerin görev yapması gerektiği vb. görüşlere yer verilmektedir. Eser bir tabir-nâme olmasının yanı sıra aynı zamanda bu özelliğiyle de bir siyaset-nâmedir. *Hâb-nâme* Mısır'da ve İstanbul'da değişik tarihlerde basılmıştır (123-125). Veysî'nin başka mensur eserleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında, dinî-ahlâkî konulu ve menkabevî *Siyer-i Veysî*, *Düstûrü'l-amel*, *Tevbe-nâme* vb. eserleriyle birlikte Mısır tarihiyle ilgili ancak tamamlanamamış olan *Fûtûh-ı Mısır*, değişik devlet adamları ve dostlarına gönderdiği mektupların vb. mensur yazılarının bulunduğu *Münşeat*'ı vardır. Genelde Veysî'nin nesir dili külfetli, zor anlaşılır olup eserleri münşiyane nesrin örnekleridir.

Münşiyane üslûpla eser veren bu yüzyılın bir başka temsilcisi olan Nergisî, mensur *Hamse*'siyle ün kazanmıştır. *Hamse* içinde bulunan eserler: *Nihâlistân*, *İksîr-i Sa'âdet*, *Meşâku'l-uşşâk*, *Kânûnu'r-reşâd*, *Gazavât-ı Mesleme*'dir. Bunlardan *Nihâlistân* çoğu âşıkane olmak üzere, ahlâkî vb. konulu 25 hikâyeden oluşmuştur. *İksîr-i Sa'âdet*, İmam Gazzâlî'nin *İhyâ-yı Ulûm*'unun kısaltılarak verilmesi ve *Kimya-yı Sa'âdet* adlı Farsça eserinin bir bölümünün Türkçe çevirisinden ibarettir. *Hamse* içerisinde yer alan *Meşâku'l-uşşâk*, biri müellifinin kendi başından geçen olmak üzere toplam 10 aşk hikâyesinden oluşmaktadır. *Hamse-i Nergisî*'nin dördüncü kitabı olan *Kânûnu'r-reşâd*, İlhanlı hükümdarı Mehemmed Hüdâbende adına yazılmış olan *Ahlâku's-saltana* adlı eserin Türkçe çevirisidir ve IV. Murad'a sunulmuştur. Ancak Osmanlı tarihinden ve Nergisî'nin bizzat kendisinin görüp yaşadığı bazı olaylardan da eklemeler yapılmış olan *Ahlâku's-saltana*, sıradan bir çeviri olmaktan çok, telif bir eser hüviyetindedir. *Gazavât-ı Mesleme* ise Emevi kumandanı Mesleme bin Abdülmelik'in İstanbul'u kuşatma ve savaşlarıyla ilgilidir. Sözü edilen eserlerin tamamı yayımlanmıştır (126). Nergisî'nin ayrıca *Münşeat*'ı vardır. *Münşeat*'ta kazasker, kadı ve müderris vb. dönemin ileri gelen devlet görevlilerine yazılmış mektuplar bulunmaktadır.

XVII. yüzyılda Mevlânâ'nın *Mesnevi*'si için çeşitli mensur şerhler yazılmıştır. Bunlar arasında *Mesnevi*'ye yapılmış olan şerhlerin en hacimli ve en başarılısı olarak kabul edileni Ankaralı İsmail Rüsûhî Efendi'nin *Fûtûhü'l-eb-yât*'ıdır. Bu şerhi dolayısıyla İsmail-i Ankaravî'ye "Hazret-i Şârih" ünvanı verilmiştir. Ayrıca bu yüzyılda yapılmış olan *Mesnevi* şerhleri arasında; Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* adlı eseri de bulunmaktadır. Bu eser *Mesnevi*'nin yalnızca ilk cildinin beş ciltlik şerhidir. Eser bir şerh kitabı ol-

masının yanı sıra içerdiği tasavvuf bilgisiyle aynı zamanda bir tasavvuf ansiklopedisidir. Bu yüzyılda yazılmış önemli şerh kitaplarından bir başkası da Bosnalı Abdullah'ın *Fusûsü'l-hikem Şerhi'*dir. Tam adı, *Tecelliyâtü Arâ'isi'n-nüsûs fî Manassâti Hikemi'l-füsûs* olan eserde, Tasavvufun vahdet-i vücûd inancı tanıtılmış ve tasavvuf terminolojisi verilmiştir (127-128).

XVIII. yüzyılda nesir, önceki yüzyılın nesir geleneği çerçevesinde başta biyografi ve tarih türü eserler verilerek gelişmiş; ayrıca sefaretnâme türünde yazılan mensur eserlerin sayısında artış olmuştur. Yüzyılın mensur eserlerinden olan şuara tezkireleri ile biyografik eserler şunlardır: XVIII. yüzyılda yazıldığı bilinen ilk şuara tezkiresi Diyarbakırlı Mustafa Mucib'in 1710 tarihinde yazdığı *Tezkire-i Mucib'*dir. Tezkirede XVI. yüzyılın sonlarından 1710 tarihine kadar yetişmiş olan 107 şairin biyografisi bulunmaktadır. Riyazî Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılan *Mucib Tezkiresi*, IV. Murad'ın biyografisiyle başlar; şairler alfabetik olarak sıralanır. Şairlerin biyografilerinin kısa tutulduğu tezkirede vefatname geleneğine uyularak şairlerin ölüm tarihleri verilmiş; daha sonra da her şairden örnek beyit ya da gazel verilmesine özen gösterilmiştir. Dili sade olan *Mucib Tezkiresi'*nde daha önceki tezkirelerden *Hasan Çelebi*, *Riyazi* ve *Rıza Tezkireleri'*nde bulunmayan 11 şaire yer verilmiştir. Mucib Tezkiresi yayımlanmıştır (129)

Bu yüzyılda yazılmış bir başka tezkire *Safâyi Tezkiresi'*dir. Tam adı, *Nuhbetü'l-âsâr min Fevâid'l-eş'âr* olan *Safâyi Tezkiresi*, 1720 tarihinde yazılmıştır. Eserde bir önsöz, 18 takriz ve 493 şair biyografisi bulunmaktadır. *Safâyi Tezkiresi Rıza Tezkiresi'*nin zeylidir. Başında yer alan takrizlerden dolayı biçim olarak önceki tezkirelerden ayrılan eserde, şairler adlarının üçüncü harfine kadar alfabetik olarak sıralanmışlardır. Mahlası aynı olan şairlerin sıralanışında ölüm tarihi esas alınmıştır. Süslü nesir üslûbuyla kaleme alınmış olan bu hacimli tezkirede, şair biyografilerinde edebi kişiliklerin tanıtımına ve örnek şiir verilmesine özen gösterilmiştir. Eser özellikle Lâle Devri şairlerini tanıtmaya bakımından dikkate değerdir. Tezkire üzerinde akademik düzeyde iki çalışma yapılmıştır (130-131).

XVIII. yüzyılın sanatkârane nesir üsûbuyla yazılmış bir başka tezkiresi de Sâlim Tezkiresi'dir. Eser 1722 yılında tamamlanmış olup bir giriş olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Giriş sonrası yer alan ilk bölümde dönemin padişahları III. Ahmed ve II. Mustafa'nın biyografilerine yer verilmiş; ikinci bölümde ise alfabetik olarak dizilmiş 426 şair tanıtılmıştır. Biyografilerin uzun tutulduğu eserde, *Safâyi Tezkiresi* ile Şeyhi'nin *Vekâyiü'l-fuzelâ'sının* etkisi bulunmaktadır. *Sâlim Tezkiresi'*ne daha sonra Râmiz ve Fatîm tarafından birer zeyl yazılmıştır. Eski harflerle basılmış olan eser üzerinde akademik çalışma yapılmıştır (132).

Yüzyılın tezkirelerinden olan *Nuhbetü'l-âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-eş'âr* ise Burmalı Belîğ tarafından 1727'de yazılmıştır. Adından da anlaşılacağı gibi Kaf-zâde

Fâ'izî'nin *Zübdetü'l-eş'âr*'ının zeyli olan tezkirede şair biyografilerinden ziyade örnek metin verilmiş, dolayısıyla eser antoloji görünümü kazanmıştır. *Nuhbetü'l-âsâr*'da önce -şairlerinde Necîb mahlasını kullanan- III. Ahmed'in, daha sonra da alfabetik sırayla 413 şairin tanıtımına yer verilmiştir. Eser yayımlanmıştır (133). XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan *Râmiz Tezkiresi*, Sâlim'in *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'sının zeylidir. Esas adı *Âdâb-ı Zurefâ* olan tezkirede, 1720-1784 arası yetişmiş olan 375 şairin biyografilerine alfabetik olarak yer verilmiştir. Verdiği bilgiler bakımından dönemin güvenilir tezkirelerinden olan *Âdâb-ı Zurefâ*'da bazı şairlerin yalnızca adlarının zikredilerek geçilmiş olması, bazılarında ise tanıtım sırasında boşluk bırakılması tezkirenin tamamlanmamış olduğu izlenimini vermektedir. Münşiyane üslûpla yazılmış olan tezkire, XVIII. yüzyılın iki önemli tezkiresi *Sâlim ve Safâyî Tezkireleri*'nde adları verilmemiş ve Lâle Devri'nden sonra ünlenmiş olan bazı şairleri tanıtması açısından da önemlidir. Eser yayımlanmıştır (134).

Bu yüzyıla ait bir başka tezkire de Silâhdâr-zâde Mehmed Emin'in 1790 yılında yazdığı *Tezkire-i Şu'arâ*'dır. *Beliğ Tezkiresi*'nin zeyli olan eserde, 1751-1790 yılları arasında yetişmiş 127 şairin biyografisine yer verilmiştir. Bazı şairlerin kısa tanıtımlarının yapıldığı, bazı şairlerin de yalnızca adlarının ve ölüm tarihlerinin verildiği tezkire çok sayıda şiir örneklerini bünyesinde bulundurması bakımından antolojik nitelikli olup edebiyat tarihi açısından fazla önemlidir. İkinci derece kaynaklar arasında kabul edilen bir başka tezkire de Mustafa Safvet'in *Nuhbetü'l-âsâr fi-Fevâ'idü'l-eş'âr*'ıdır. Tezkire, *Safâyî Tezkiresi*'nden seçilmiş olan 326 şairin biyografilerinin kısaltılarak verilmesiyle hazırlanmıştır.

Esrar Dede'nin yazdığı *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Mevlânâ'dan başlayarak yazılış tarihi olan 1796'ya kadar yetişmiş yalnızca Mevlevî şairlere yer vermesi bakımından yüzyılın öteki tezkirelerinden farklı özellik gösterir. *Esrar Dede Tezkiresi* olarak da bilinen eserde 212 şairin biyografisi bulunmaktadır. Mevlevî şairleri bir araya toplamış olması bakımından önemli olan tezkirenin dili ağırdır. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye* yayımlanmıştır (135). Ayrıca, Ali Enver, Esrar Dede Tezkiresi'nden seçtiği şairlerin kısa tanıtımlarını yaparak eseri *Semâhâne-i Edeb* adıyla yayımlamıştır (136). XVIII. yüzyılın tezkireleri arasında adı zikredilmesi gereken son tezkire Enderunlu Âkif Bey'in yazdığı *Mir'ât-ı Şi'r*'dir. Tezkire, *Enderunlu Âkif Bey Tezkiresi* diye de bilinir. *Mir'ât-ı Şi'r*'de yalnızca Enderun'da yetişmiş olan 24 şaire yer verilmiştir ve tezkirenin dili ağdalıdır (137).

XVIII. yüzyılda yukarıda sözü edilen şu'arâ tezkirelerinin yanı sıra başka mensur biyografik eserler de yazılmıştır. Bunlar arasında Taşköprü-zâde Ahmed'in *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fi-Ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye* adlı ünlü eserine yazılmış olan zeyller bulunmaktadır. Atâyî'nin eserine bu yüzyılda zeyl yazmış olanlardan biri Uşşâkizâde Hasib'dir. Hasib'in, *Zeyl-i Şakâik* ya da

Zeyl-i Atâyi adlı eseri beş tabakadan ibaret olup 1633-1695 yılları arasında yaşayan bilgin, şeyh, kadı, şair vb. kişilerin biyografileri verilmiştir. *Şakâiku'n-nu'maniyye*'ye yazılmış olan başka bir zeyl de *Vakâyi'ül-fuzalâ'* dir. Eser; önceki yüzyıla ait Atâyi'nin *Şaka'ik Zeyli*'ne yeni bir zeyl olarak bu yüzyılda yazılmış önemli bir başka biyografik eserdir. Eserin yazarı olan Şeyhî Mehmed Efendi, Atâyi'nin bıraktığı yerden devam ettiği eserinde, 1633-1730 yılları arasında yaşamış olan bilginler, şeyhler ve şairler hakkında bilgi vermiştir. Şeyhî Mehmed Efendi, 3 ciltlik eserin birinci cildinde, 1633-1687 arasında, kısmen IV. Murad, Sultan İbrahim, IV. Mehmed dönemi, ikinci cildinde 1687-1718 yılları arasında, yani II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa ve kısmen III. Ahmed döneminde, üçüncü cildinde ise 1718-1730 arası yani III. Ahmed döneminin sonuna kadar yetişmiş olan bilginleri, şeyhleri ve şairleri tanıtmıştır. Eserde IV. Mehmed döneminden itibaren, veziriazamların biyografileri de bulunmaktadır. Şeyhî'nin sağlığında eserin iki cildi tamamlamış olup müsvedde halinde bırakılmış olan üçüncü cilde müellifin oğlu tarafından son biçimi verilerek dönemin padişahı I. Mahmud'a sunulmuştur. *Vakâyi'ül-fuzalâ'da* her padişah dönemine bir tabaka ayrılarak biyografileri verilenler ölüm tarihlerine göre sıralanmışlardır. Eser yayımlanmıştır (138). Yüzyılın başka bir biyografik eseri de *Mecelletü'n-nisâb fi'n-nisbi ve'l-künâ ve'l-elkâb'*dir. *Mecelletü'n-nisâb*, Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin tarafından Kâtip Çelebi'nin *Süllemü'l-vusûl ilâ Tabakâti'l-fuhûl* adlı eserine zeyl olarak yazılmıştır. Eserde İslâm dünyasının tanınmış kişilerinin lâkap, künye, mahlasları verilerek kısa tanıtımları yapılmıştır. Müstakimzade, Kâtip Çelebi'nin bıraktığı yerden başlayıp kendi dönemine kadar getirdiği eseri alfabetik olarak düzenlemiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshası tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (139). Müstakimzâde'nin ayrıca *Tuhfe-i Hattâtin* adlı, İslam dünyasından 1650 civarında hattatın biyografilerini verdiği bir eseri daha bulunmaktadır. Eser tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (140). Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin yazdığı bir başka biyografik eser de *Devhatü'l-meşâyah'*dir. Müstakimzâde bu eserinde, ilk Osmanlı şeyhülislamı Molla Fenari'den Feyzullah Efendizâde Seyyid Mustafa'ya kadar gelmiş geçmiş sadrazamların biyografilerini vermiştir. Esere daha sonra Müstakimzâde'nin kendisi ve Antepli Mehmed Münib tarafından zeyller yazılmıştır. Eser zeyleriyle birlikte yayımlanmıştır (141). XVIII. yüzyıla ait bir başka biyografik eser, Ahmed Resmî'nin *Hamiletü'l-küberâ'*sıdır. Eser darüssaade ağalarının yani kızlarağalarının biyografilerini vermektedir. Kendi türünün bilinen tek örneği olan eserde 37 darüssaade ağasının tanıtımı yapılmıştır. Eser yayımlanmıştır (142).

XVIII. yüzyılın mensur biyografik eserleri arasında vefeyatlar da bulunmaktadır. Ünlü kişilerin yalnızca ölüm tarihlerini verip daha sonra da söz konusu kişiye ilişkin kısa biyografik bilgiye yer veren vefeyatların bu yüzyıldaki en tanınmış örneği Bursalı İsmail Belig'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dâ-*

*nişverân-ı Nâdiredân'*ıdır. 1722 tarihinde yazılmış olan eser Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Bir önsöz ve gülbün adı verilen beş bölümden ibarettir. Bursa'nın kültür tarihi açısından önemli olan eserin beş gülbününden ilkinde padişah, şehzade, vezirler; ikincisinde din büyükleri, üçüncüsünde âlimler, dördüncüsünde şairler, beşincisinde ise musikişinas, nakkaş, hattat, meddah vb. sanatkârlar ve hüner sahipleri tanıtılmıştır. Eser, metin bölümü tıpkıbasım, kısa tanıtım, içindekiler ve indeks eklenerek yayımlanmıştır (143). Esere, Eşref-zâde Şeyh Ahmed Ziyaeddin, *Gülzâr-ı Sülehâ ve Vefeyât-ı Urefâ* adlı bir zeyl yazmıştır.

XVIII. yüzyılın mensur türleri arasında şüara tezkireleri ve diğer biyografik eserlerin yanı sıra tarihler de önemli bir yere sahiptir. Osmanlı tarih yazıcılığının bir kolu olarak daha önce ortaya çıkmış olan vak'anüvis tarihçiliği yani resmi tarih yazıcılığı bu yüzyılda gelişme göstererek örnekler vermeyi sürdürmüştür. Dönemin kaynaklarda adları geçen önemli vak'anüvisleri, Râşid, Çelebizâde Âsım, Sâmî, Şâkir, Subhî ve Süleyman İzzî'dir. Bunlardan Râşid, *Tarih-i Râşid* adıyla bilinen ve bir bakıma *Naimâ Tarihi*'nin devamı olan eserinde 1659-1722 arasında meydana gelen olayları anlatır. Küçük Çelebizâde Âsım ise, *Âsım Tarihi*'nde 1722-1730 tarihleri arasındaki olaylara yer vermiş olup *Âsım Tarihi, Râşid Tarihi*'nin devamıdır. Eser Lâle Devri için önemli bir kaynak olarak bilinir. Aynı zamanda şair olan divan sahibi Arpaeminizâde Mustafa Sâmî, üç yıl süreyle vak'anüvislik yapmış, onu sırasıyla Hüseyin Şâkir ve Mehmed Subhî Osmanlı Sarayı'nın vak'anüvisleri olarak izlemişlerdir. Söz konusu bu üç vak'anüvisin tarihleri bir arada *Târih-i Sâmî, Şâkir ve Subhi* adıyla basılmıştır. Eserde Lâle Devri sonrası 1730-1744 tarihleri arasında vuku bulan olaylar anlatılmıştır. 1744-1752 yılları arasında vak'anüvislik yapan Süleyman İzzî ise *Târîh-i İzzî*'de, görevde bulunduğu tarihler arasındaki olayların anlatımına yer verir. Yüzyılın ikinci yarısında görev yapan resmi tarih yazıcıları arasında ise *Hâkim Tarihi*'nin yazarı Seyyid Mehmed Hâkim, *Çeşmizâde Tarihi* yazarı Çeşmizâde Mustafa Râşid, Münecimbaşı Musazâde Mehmed Abdullah, Seyyid İbrahim Behcetî, Hafız Süleyman Molla vb. resmî tarih yazıcıları bulunmaktadır. Bunlardan Behcetî, Köprülü ailesinin tarihini yazmakla görevlendirilmiş ve bu görev gereği *Târîh-i Sülâle-i Köprülü* adlı tarihi yazmıştır. XVIII. yüzyılda adları verilmiş olan bu vak'anüvisler dışında başka tarih yazarları da yetişmiştir. Bunlar Defterdar Mehmed Paşa, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Şeyhi Mehmed Abdî vb. dir.

XVIII. yüzyılda resmî tarih yazıcılığının yanı sıra devlet erkânının biyografilerinin yazıldığı eserlerin varlığı da bilinmektedir. Bunlardan dönemin şairlerinden Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Hadikatü'l-mülûk* ve *Hadikatü'l-vüzerâ* adlı eserlerinin ilkinde Osman Gazi'den 1703'te tahttan indirilen II. Mustafa'ya kadar tahta oturmuş olan 22 Osmanlı padişahının doğum, tahta çıkış ve ölüm

tarihleriyle yaptıkları savaşlar ve hayırlar anlatılmıştır. Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuş olan esere Şehrîzâde Mehmed Said, *Gülşen-i Mülûk* adıyla bir zeyl yazmıştır. Bu eserde de III. Ahmed'in hayatı, saltanatı, savaşları ve yaptığı başarılı işlerden söz edilmektedir. Osmanzâde Tâib'in *Hadikâtü'l-vüzerâ*'sında ise Osman Gazi'nin oğlu ilk vezir Alâeddin Paşa'dan II. Mustafa'nın son sadrazamı Râmî Mehmed Paşa'ya kadar sadaret makamına geçmiş olan 108 devlet adamının biyografileri verilmiştir. Esere, biri Dilâver Ağazade Ömer Vahid'in diğerleri de Şehrîzâde Mehmed Said ve Câvid Ahmed'in olmak üzere üç zeyl yazılmıştır. Ömer Vahid esere, III. Ahmed döneminde görev yapan 13 sadrazamın biyografilerini, Şehrîzâde *Gül-i Zibâ* adını verdiği eserinde 30 sadrazamın biyografilerini eklemiştir. Cavid Ahmed de *Verd-i Mutarra* adlı zeylinde Şehrîzâde'nin bıraktığı yerden itibaren 1805'e kadar görev yapan sadrazamların biyografilerini vermiştir. Ahmed Resmî ise, *Hadikatü'l-vüzerâ*'ya örnek olarak yazdığı *Halikatü'r-rüesâ* adlı eserinde Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi'den başlayarak göreve gelmiş 64 reisülküttap hakkında biyografik bilgi vermiştir. Eser Koca Ragıb Paşa'ya sunulmuş olup onun tavsiyesiyle *Sefinetü'r-rüesa* adıyla anılmıştır. Musiki konusunda yazılmış bu dönemin bir mensur eseri de Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-âsâr fî Tezkireti Urefâ'il-edvâr*'ıdır. Eserde, XVII. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşamış olan musikişinaslar tanıtılıp eserlerinden örnekler verilmiştir. *Tezkire-i Hanendegân* ve *Tezkire-i Musikî-şinâsân* adlarıyla da bilinen eser münşiyane üslupla yazılmıştır. *Atrabü'l-âsâr*'ın dili sadeleştirilerek yayımlandığı gibi eser üzerinde akademik çalışma da yapılmıştır (144).

XVIII. yüzyıl toplumsal tarih yönünden oldukça zengin malzeme içeren sûrnâmelerin de yazıldığı bir yüzyıldır. Şehzadelerin sünnet düğünleriyle evlenmeleri sırasında yapılan şenliklerin konu edildiği sûrnâmelerde, tarihî ve otobiyografik bilginin yanı sıra edebiyat açısından önemli zengin tasvirler de bulunmaktadır. Bu yüzyılda yazılmış olan Sûrnâmelerin bir kısmı manzum olmakla birlikte mensur sûrnâmeler de vardır. Bunların bir kısmının kimin tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Yüzyılın, yazarı bilinen mensur sûrnâmeleri ise Seyyid Vehbi, Haşmet, Hazîn ve Melek İbrahim'e aittir. Bunlar arasında Seyyid Vehbi'nin III. Ahmed'in dört şehzadesinin sünnet düğünü ve II. Mustafa'nın iki kızının düğünleri için yazmış olduğu *Surnâme*, dönemin kıyafetleri, çeşitli eğlence ve gösteriler, hediyeler hakkında bilgi vermesi açısından türün başarılı örneğidir (145).

XVIII. yüzyılın zikredilmeye değer nesir türleri arasında sefâretnâmeler de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere haber göndermek ya da onlarla ilişkilerini artırmak amacıyla XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı ülkelere elçi gönderildiği bilinmektedir. Elçilerin yolculuklarını anlattıkları raporlar daha sonra resmî tarihlerde belge olarak kullanıldığı gibi bu ra-

porlardan bir kısmı da bazen elçinin kendisi, bazen de yanlarında giden edip ya da şair tarafından sefâretnâme olarak geliştirilip yazılmıştır. Bu yüzyılın sefâretnâme türünde yazılmış eserleri arasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in *Fransa Sefâretnâmesi* ünlüdür. 1720 yılında Fransa'yla ilişkileri geliştirmek amacıyla Paris'e gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed, Paris'te gördüğü yerleri ve izlenimlerini canlı üslûbuyla anlatmıştır. Eserin tanınmasında Çelebi'nin bu kendine özgü üslûbunun katkısı vardır. Ayrıca, Osmanlı devlet ricalinin savaş dışında Batı'yla ilişkisini anlatan ilk eser olması da Sefâretnâme'nin önemini artırmaktadır (146). Adından söz edilmesi gereken başka bir sefâretnâme Avusturya'ya elçi giden Râtib Efendi'nin yazmış olduğu *Nemçe Sefâretnâmesi*'dir. Ayrıca Dürrî Ahmed'in *İran Sefâretnâmesi* de bu yüzyılda yazılmış sefâretnâmelerdendir. *Raşid Tarihi*'yle birlikte onun içinde yayımlanan eser, İran'ı toplum yapısı, coğrafyası ve siyasî durumuyla tanıtmayı bakımından ilginçtir.

XVIII. yüzyılda yazılmış tarihi eserler arasında sayılabilecek başka bir nesir türü de siyâset-nâmelerdir. Bu dönem siyasetnamelerinde, yaşanan siyasî, idarî vb. sorunların dile getirilip bunlara çözümlerin aranması dikkat çekmektedir. Bu özellikleri ile siyasetnameler, nasihatname türü eserlerin özelliklerini taşır. Söz konusu siyasetnameler arasında adı öncelikle zikredilmesi gereken eser *Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ*'dır. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın yazmış olduğu eserde, devlet yönetimine ilişkin aksaklıklar dile getirilerek bunların giderilmesi için bazı önerilere yer verilmiştir. Eser, metin ve İngilizce tercümesi birlikte önce Amerika'da basılmış, daha sonra da Türkiye'de sadeleştirilmiş Türkçe metin orijinal metnin ilavesiyle tekrar yayımlanmıştır (147). Bu tür eserlerden başka biri de İbrahim Müteferrika'nın yazmış olduğu *Usûlü'l-hikem fi-Nizâmi'l-ümem*'dir. Eserde ordunun modernleştirilmesi için Müteferrika'nın yapılmasını gerekli gördüğü düzenlemeler konu edilmiştir (148-149). Bu eserin konu bakımından bir benzeri olan Koca Sekbanbaşı'nın yazdığı *Hülâsatü'l-kelem fi-Reddi'l-avâm*'da da ordunun teknik donanımının modernleştirilmesi üzerinde durulmuş olup eser yayımlanmıştır (150). XVIII. yüzyılın son çeyreğinde yazıldığı bilinen *Tedâbirü'l-gazavât* ise Canikli Ali Paşa'ya ait olup Osmanlı'nın içine düştüğü ekonomik, toplumsal, askerî ve yönetimle ilgili sorunları anlatır. Eser konusu bakımından nasihatname türünde yazılmış bir eserdir. *Risâle-i Garibe* adlı yazarı bilinmeyen eserde de mizahî bir dille toplumun sorunları dile getirilmiştir. Eser yayımlanmıştır (151). *Nasihatü'l-vüzerâ an Nahîfi Efendi*, Nahîfi Süleyman'ın dönemindeki rüşvet, anarşi, yol güvenliği yokluğunu vb. konuları işlediği eserdir. Ayrıca; İsmail Hakkı Bursevî'nin *Sülûku'l-mülük*'u, İshak Efendi'nin *Risâle fi-Âdâbı Hizmet'i*, Akovalızade'nin *Minhâcü'l-ümerâ fi-Ahvâli Selâtîn ve'l-ümerâ* adlı eseri yüzyılın yine nasihatname türü örneklerindedir.

XVIII. yüzyılda ayrıca dinî, ahlâkî konulu mensur eserler de yazılmıştır. Bunların en bilinenlerinden biri Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Ma'rifet-nâme'sidir*. Ansiklopedi türünde yazılmış hacimli bir eser olan *Ma'rifet-nâme*'de değişik konulara yer verilmiştir. Bu konular arasında astronomi, coğrafya, hikmet, felsefe, tasavvuf, ahlâk, musiki, tıp, matematik, ilm-i kıyafet vb. bulunmaktadır. Eserin tamamı ayrıca kıyafetnâme bölümü yayımlanmıştır (152-153) Söz konusu dinî-ahlâkî eserlerden bir başkası da bu dönemin ünlü müelliflerinden Bursalı İsmail Hakkı'nın *Rûhü'l-beyân* adlı tefsiridir. Bir tefsir kitabı olmasının yanı sıra İsmail Hakkı-i Bursevî'nin Bursa Ulu Camii'nde verdiği vaazların da yer aldığı eser bu özelliğiyle aynı zamanda bir mevi'ze hüviyetindedir (154).

XVIII. yüzyıl, münşeat mecmuaları yönünden de önemli mensur örneklerin verildiği bir dönemdir. Süslü nesir üslûbuyla yazılan münşeat mecmularından bu döneme ait ünlü bir münşeat mecmuası, Koca Ragıp Paşa'ya aittir. *Telhîsât* adıyla da tanınmış olan Mecmua'da Ragıp Paşa'nın her türlü resmî ve özel yazışmalarına yer verilmiştir. *Kânî'nin Münşeatı* da türün kayda değer örnek eserlerinden biridir. Eserde, tebrik, arzuhal, tavsiye vb. 120 mektup bulunmaktadır. Ayrıca, Osmanzâde Tâib'in içinde 50'ye yakın mektubunun bulunduğu *Münşeat'ı* önemlidir. Bunlara ek olarak, Asım Efendi, Râşid, Nevres-i Kadim, Âkif Mehmed Bey, İki Bayrak-zâde Seyyid Mehmed Nesib bu yüzyılda münşeat mecmuası sahibi olan diğer kişilerdir.

XVIII. yüzyılda şiiir ve şair hakkında bilgi verip değerlendirmeler yapan mensur eserler de bulunmaktadır. Şair Haşmet'in *Senedü's-şu'arâ'sı* bunlardan biridir. Münşiyane nesir üslûbuyla yazılmış dört bölüm ve bir hatimedden ibaret olan eserde, başta aruz ve belagatın değişik konuları olmak üzere Hz. Muhammed döneminde yaşamış şairlerin tanıtımına yer ayrılmış; hatimede de şiiirin önemine değinilmiştir. Eser yayımlanmıştır (154). Müstakim-zâde Sadeddin'in *Istîlâhâtü's-şii'riyye*'sinde ise İslâmiyette şiiir ve şairin yeri belirtildikten sonra başta edebi sanatlar olmak üzere bazı şiiir terimleri hakkında bilgi verilmiştir.

XVIII. yüzyıl daha önceki yüzyıllarda örnekleri verilmiş olan çeşitli şerh metinlerinin de yazıldığı ya da tercüme edildiği yüzyıldır. Özellikle, Mevlânâ, Molla Câmi, Feridüddin-i Atar vb. mutasavvıfların eserlerine şerhler yazılmıştır. Örneğin Şeyh Gâlib'in yüzyılın sonlarına doğru 1789 tarihinde yazmış olduğu *Şerh-i Cezîre-i Mesnevi*, Yusuf-ı Sineçâk'ın *Mevlânâ'nın Mesnevisi*'nden seçtiği beyitlerden oluşan *Cezîre-i Mesnevi* adlı eserinin şerhidir. Şeyh Gâlib'in sanat-kârane bir üslupla yazdığı eserin şerhi sırasında âyet ve hadislerin yanı sıra Arapça, Farsça, Türkçe dinî-tasavvufî kıssalardan da yararlanılmıştır. Eser yayımlanmıştır (155). Hoca Neş'et'in *Terceme-i Şerh-i Du Beyt-i Molla Câmi'si* İranlı ünlü mutasavvıf Molla Câmi'nin *Risâle-i Şerh-i Bostân-ı Mesnevi-i Mev-*

levi'sinin Türkçe'ye çevirisidir. XVI. yüzyılda Şâhidî'nin yazmış olduğu manzum Farsça-Türkçe sözlük *Tuhfe-i Şâhidî*'ye bu yüzyılda 15 şerh yazıldığı bilinmektedir. XVIII. Yüzyılda yazılmış şerh metinleri arasında ayrıca, Abdurrahman Şeref'in *Şerh-i Mu'amma-yı Sagîr li-Mevlânâ Câmî'sini*, Kâmî'nin *Şerh-i Hicv-i Şifâî'sini*, İsmail Hakkî-i Bursevî'nin Mevlânâ'nın Mesnevisi'nin şerhi olan *Rûhü'l-Mesnevi'si* ile Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye'sinin* şerhi olan *Ferâhu'r-rûh* adlı eser sayılabilir.

XVIII. yüzyılın mensur eserleri arasında bulunan sözlüklere gelince: Yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış olan *Lehçetü'l-lugat*, Şeyhülislâm Esad Efendi'nin eseridir. Türkçe'den Arapça ve Farsça'ya olan sözlük, *Divanu Lugâti't-türk* vb. Türkçe'den başka dillere olan ilk dönem sözlüklerinden sonra yazılmış ilk Türkçe sözlüktür. Eserde yaklaşık 3700 dolayında madde başı kelime bulunmaktadır. *Miftah-ı Gülistân*, Ali b. Hacı Osman tarafından Sâ'dî'nin *Gülistan*'ındaki Farsça ve Arapça bilinmesi zor kelime, tabir ve beyitlerin anlaşılması için yazılmıştır. *Miftâh-ı Gülistân'a* benzeyen başka bir sözlük de yazarı bilinmeyen *Lügat-ı Gülistân-ı Sa'dî*'dir. Eserin yazılış tarihi de belli olmamakla birlikte bu yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir. Sözlükte *Gülistan*'da geçen Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir.

XIX. yüzyıla gelince... Bu yüzyılda da geçmişten gelen geleneksel yapıya bağlı kalınarak değişik türlerde mensur örnekler verilmiştir. Ancak, önceki yüzyılların, özellikle XVIII. yüzyılın verimliliği artık görülmemektedir. Şuara tezkireciliği ya da genel olarak biyografya ve tarih gene eser verilen öncelikli nesir türleridir. Sefaretnameler önemlerini koruyarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu yüzyılın nesir dili önceki yüzyılda olduğu gibi gene genelde ağırdır. Uzun, terkipli ve secili cümle kullanımı sanatlı anlatımın bir parçası olarak sürmektedir. Ancak XIX. yüzyılda nesir dilinin sadeleşmesi, anlaşılır olması yolunda çalışmalar da vardır. Bu bağlamda gazeteciliğin başlamasının, sadeleşme eğiliminin artmasında önemli etken olduğunu belirtmek gerekir. XIX. yüzyılın nesir dilindeki sadeleşme resmî dilde ve gazete dilinde başlamıştır.

XIX. yüzyılın şuara tezkireleri sayıca belli bir yoğunluğa sahip olmakla birlikte geçmiş dönemlerin tezkirelerinden bazı özellikleri bakımından değişiklik göstermektedirler. Önceki dönemlerin tezkirelerine göre bu dönem tezkireleri, nitelik yönünden daha az, eksik, dolayısıyla yetersiz biyografik bilgi içerirler. Ancak kaynak kullanımında geçmiş dönemlerin tezkirelerinden farklı teknikte yazılmış olan biyografik eserler de vardır. Örneğin *Fatin Tezkiresi*'nde, müellifin kendi yazışmalarından ve gazete bilgisinden yararlanma isteği dikkat çekmektedir. XIX. yüzyılda yazılmış olan ilk tezkire antolojik nitelikli *Şefkat Tezkiresi*'dir. *Şefkat*'in *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'sında, 1730-1814 arasında yaşamış 125 şair alfabetik olarak sıralanıp çok kısa tanıtılmış; ayrıca şairlerin şiirlerinden örnekler de verilmiştir. Dili ağır olan *Şefkat Tezkiresi*, *Beliğ Tezkiresi*'nin zeyli sayıla-

bilir. Yüzyılın başka bir tezkiresi Esad Mehmed Efendi'nin yazmış olduğu *Bağçe-i Safâ-ındüz'*dur. Yaygın olarak bilinen adı *Esad Efendi Tezkiresi* olan eser, içinde Arap ve Fars şairlerinin de yer aldığı 209 şairi tanıtmaktadır. Şiir örneklerinin *Sâlim ve Fatim Tezkireleri'*nden alındığı eser *Salim Tezkiresi'*nin zeylidir. Eser üzerinde çalışma yapılarak yayımlanmıştır (156). XIX. yüzyıl tezkirelerinden *Ârif Hikmet Tezkiresi'*nde de 1592-1837 yılları arasında yaşamış olan 203 şairin biyografileri hakkında kısa bilgi verilerek tanıtım yapılmıştır. Eser, geniş bir coğrafyada yetişmiş şairlere yer vermiş; ayrıca İranlı, Âzeri ve Buharalı bazı şairlerin tanıtımları da yapılmıştır. Bu yüzyılın adı duyulmuş tezkirelerinden biri de Fatim Efendi'nin *Hâtimetü'l-eş'âr'*ıdır. 672 şair biyografisine yer verilmiş olan bu tezkirede Fatim Efendi'nin şair olarak değerli bulduklarının yanı sıra müteşair olarak kabul ettikleri de bulunmaktadır. Eserde adı geçen şairlerin - özellikle yaşayanların- doğum tarihlerinin ve ölüm tarihlerinin verilmesine dikkat edilmiştir. İçerdiği şair biyografisi sayısı bakımından en kapsamlı tezkire olarak kabul edilmesi gereken *Hâtimetü'l-eş'âr Sâlim Tezkiresi'*nin zeylidir. Mehmed Tefik tarafından yazılmış olan *Mecmuatü't-terâcim'*inde ise şairler dışında başka kişilere de yer verilmiştir. Bunlar arasında Arap ve Fars şairleri de vardır. Eser üzerinde akademik düzeyde bir çalışma yapılmıştır (157). Adından söz edilmesi gereken yüzyılın son tezkiresi Mehmet Tefik'in *Kâfile-i Şu'arâ'*sıdır. Tezkire Osmanlı Devleti'nin başlangıcından 1873'e kadar yetişmiş olan şairleri bir araya toplamak amacıyla kaleme alınmış; ancak tamamlanamamıştır. Eserin "d" harfine kadar olan bölümü basılmıştır (158).

XIX. yüzyılda şura tezkirelerden başka biyografik eserler de yazılmıştır. Bunlar tezkire geleneğinde olduğu gibi daha önce yazılmış olan biyografik eserleri tamamlamak amacıyla yani biri ötekinin zeyli olarak dönemin mensur örnekleri arasında yerlerini almışlardır. Söz konusu biyografik eserlerden biri; Ahmet Rifat'ın Müstakimzâde Süleyman'ın *Devhatü'l-meşâyih'*ine yazdığı son zeyldir. Osmanlı şeyhülislamlarının hal tercümelerinin verildiği esere daha önce de Ayıntablı Mehmed Münib, Süleyman Faik ve Abdülaziz Mektubîzâde tarafından üç zeyl yazılmıştır. Ahmed Rifat'ın yazmış olduğu iki zeyl daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Osanzâde Tâib'in sadrazamları tanıtmak amacıyla yazmış olduğu *Hadikatü'l-vüzerâ'*nın zeyli *Verdü'l-hakâ'ik*, öteki ise *Devhatü'n-nukabâ'*dir. Osmanlı nakibü'l-eşrâflarının hal tercümelerinin verildiği eser, Ahmed Nazîf'in *Riyâzü'n-nukabâ'* adlı biyografik eserine 6 kişi daha eklenmiş olması bakımından zeyl görünümünde olmakla birlikte, verdiği bilgiler itibariyle söz konusu kaynak eserden farklılıklar göstermektedir (159). Şeyhülislâm Ârif Hikmet, Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zünûn'*una "c" harfine kadar olan bir zeyl yazmıştır. Mehmed İzzed'in *Harita-i Kapudan-ı Derya'sı*, Süleyman Fâik'in *Halifetü'r-rüesâ'sı*, İranlı Habîb'in *Hat ve Hattâtin'i* yüzyılın diğer biyografik eserleri arasındadır. Ayrıca, Taşkoprîzâde'nin *Şaka'iku'n-nu'mâniy-*

ye'si Mektûbizâde Abdülaziz tarafından zeyleriyle birlikte *Tabakât-ı Terâcim* ya da *Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih* adıyla özetlenmiştir. Eser Osman Gazi'den III. Murad dönemine kadar geçen dönemin bilgin ve şeyhlerinin kısa biyografilerini vermektedir. Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vakâyiü'l-fuzalâ'sına Tekmiletü's-şakâik fi Hakkı ehli'l-hakâik* adlı zeyl de Fındıklılı İsmet tarafından yazılmıştır (160). Anılan eser 8 cilt olarak yazılmış olmakla birlikte eserin bir kısmı elde bulunmamaktadır. Bu yüzyılın önemli biyografik eserlerinden biri de Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmanî*'sidir. Eserde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1899 yılına kadar yaşamış olan hemen her meslekten ve çeşitli kademelerden kişinin biyografileri alfabetik olarak verilmiştir. Eser eski ve yeni harflerle basılmıştır (161-162). *Âyine-i Zürefâ*, Karslızâde Mehmed Cemaledin Efendi'ye ait olup eserde Kemalpaşazâde'den Es'ad Efendi'ye kadar Osmanlı tarihçileri eserleriyle birlikte tanıtılmıştır. Söz konusu biyografik eser yayımlanmıştır (163). Bu yüzyılda Enderun'da yetişmiş devlet adamları hakkında bilgi veren eserler de yazılmıştır. Bunlardan biri, Enderun'da yetiştiği için Enderunî lakâbıyla da tanınmış olan Tayyarzâde Atâ'nın *Târîh-i Atâ* adlı 5 ciltlik eseridir. Bir başkası da Hafız Hızır İlyas'ın yazmış olduğu *Vekâyi-i Letâ'if-i Enderûn*'dur. Bu eserde padişah, şehzade ve Enderun şairlerinin şiir ve nesir örneklerine de yer verilmiştir. Bu özelliğiyle eser, antolojik nitelikli tezkirelere benzemektedir. XIX. yüzyılda yazılmış biyografik eserler arasında ayrıca, Recâizâde Mahmud Ekrem'in *Kudema'dan Birkaç Şair'i* (164), Muallim Naci'nin *Osmanlı Şairleri* (165-166) ve *Esâmî'si* (167) Faik Reşad'ın *Eslâfı* (168-169) ve *Terâcim-i Ahvâl'i* (170) ile Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar'ın *Şair Hanımlarımız* (171) adlı eseri bulunmaktadır.

XIX. yüzyıl resmî ve özel tarihler yönünden de zenginlik göstermektedir. Yüzyılın tarihlerinin çoğu vakanüvis tarihçiler tarafından yazılmıştır. Bu tarihçilerin önde gelenlerinden biri Mütercim Asım'dır. Âsım'ın 1786-1807 tarihleri arasındaki olayları anlattığı 2 ciltlik tarihi bulunmaktadır. Âsım'dan sonra vakanüvisliğe atanan Şânizâde Mehmed Ataullah Efendi'nin de 1808'den 1821'e kadar olan olaylardan söz ettiği 4 ciltlik tarihi vardır. XIX. yüzyılın en çok mensur eser sahibi olan müelliflerinden biri Sahaflar Şeyhizâde Hacı Ahmed'in oğlu Es'ad'dır. İki ciltlik tarihi olan Es'ad, yeniçeriliğin kaldırılması olayını yani Vak'a-i Hayriyye'yi de *Üss-i Zafer* adlı eserinde anlatmıştır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun teşrifat sistemini anlattığı *Teşrifât-ı Kadîme* adlı eseri bulunmaktadır. Bu yüzyılın gerek resmî, gerekse özel tarihçi olarak dikkat çeken en ünlü tarihçisi ise Ahmet Cevdet Paşa'dır. Cevdet Paşa'nın tarih konusunda yazdığı en önemli eseri Hammer'in tarihine zeyl olarak yazdığı 12 ciltlik *Tarih-i Cevdet'tir*. Eserde 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan başlanarak 1826 tarihinde yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar geçen olaylara yer verilmiştir. Zengin bir kaynakçaya dayanan eserde olaylar Cevdet Paşa'nın kendi bakış açısı

sı ve üslûbuyla anlatılmıştır. Eserin değişik biçimlerde düzenlenmiş baskıları vardır (172-173). Vakanüvislerden Ahmed Lütî de Cevdet Paşa'nın bıraktığı 1825 tarihinden 1879 tarihine kadar olan dönemin tarihini sade bir dille yazmıştır. Eser yayımlanmıştır (174). Bu yüzyılın özel Osmanlı tarihleri arasında Ahmed Vefik Paşa'nın *Târîh-i Osmânî*'si bulunmaktadır. Vefik Paşa'nın anılan tarihi, Osmanlı'nın kuruluşundan Sultan Abdülaziz'e kadar gelen dönemin siyasi, askerî, sosyal ve kültürel yapısını anlattığı eserini altı bölüm olarak düzenlemiştir Eser basılmıştır (175). Hayrullah Efendi'nin *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tarihi*'nde ise başlangıçtan I. Ahmed dönemine kadar yaşananlar objektif olarak değerlendirilmiştir.

XIX. yüzyılın mensur eserler arasında adlarından söz edilmesi gereken sefâretnâmeler de vardır. Bu yüzyılın sefâretnâmeleri Osmanlı Devleti'nin sıkı ilişkiler içinde bulunduğu Fransa ve İran'la bağlantılıdır. Yüzyılın ilk yarısında Mehmed Said Galib ile Seyyid Emin Vahid'in *Fransa Sefaretnamesi*, Seyyid Mehmed Refî ile Yasincizâde Seyyid Abdulvehab ise *İran Sefaretnamesi* yazmışlardır (176). Ayrıca Mehmed Namık Paşa'nın *Londra Sefaretnamesi*, Mehmed Sadık Paşa'nın da *İtalya Sefaretnamesi* vardır.

XIX. yüzyılda seyahatname türünde eserler verildiği de görülmektedir. Bunların başlıcaları, Es'ad Efendi'nin yazmış olduğu *Âyâtü'l-hayr* ve Mehmed Hurşid'in *Seyahatnâme-i Hudûd*'udur. İlkinde II. Mahmud'un Tuna'ya yaptığı gezi, ikincisinde ise Osmanlı devlet ricalinden bir grubun Doğu Anadolu ve Irak'a yaptığı inceleme gezisi anlatılmıştır (177). Ayrıca, Ömer Faiz, Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatini ruzname tarzında yazdığı Sefaretnamesinde anlatmıştır (178).

XIX. yüzyılın mensur eserleri arasında sözlükler ve münşeat mecmuaları da bulunmaktadır. Sözlükler arasında Mütercim Asım'ın Farsçadan ve Arapçadan çevirdiği iki sözlük ilk akla gelenlerdir. *Tıbyân-ı Nâfi der Terceme-i Burhân-ı Kâtı* (179-180), Mütercim Asım'ın Farsçadan; *el-Okyanusü'l-basît fi Tercemeti'l-kâmûsi'l-muhîr*'i ise Arapçadan çevirdiği sözlüklerdir (181). Ayrıca Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türkî*'si ile 6 ciltlik *Kamûsu'l-a'lâm*'ı bu yüzyılda yazılmış sözlüklerdir. Anılan bu eserler günümüzde de başvuru eserleri olarak yararlanılan önemli kaynaklardır. *Kâmûsu'l-a'lâm*, genel tarih, coğrafya ve ünlü kişilerin biyografilerinin verildiği ansiklopedik özellikli bir sözlüktür. Eser değişik tarihlerde basılmıştır (182-183). Bu yüzyılın nesir örnekleri arasında sözü edilmesi gereken münşeat mecmuaları ise şunlardır: Hacı Nuri Efendi'nin *Münşeat-ı Azîziye fi-Âsârı Osmâniyye*'si, Numan Mahir'in *Münşeat-ı Nu'man Mâhir Beyefendi*'si, Ziya'nın *Güzîde-i Münşeat*'ı, Rifat'ın *Nüzhetü'l-Münşeat*'ı ve Hasan Hıfzı'nın *Münşeat-ı Hukûk*'u.

Eski Türk Edebiyatı Mensur Eserleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar Kaynakçası²

1. *Seyfi Sarayı Gülistan Tercümesi*, Feridun Nafiz Uzluk'un önsözü ile, Ankara, 1954.
2. Karamanlıoğlu, Ali Fehmi, *Seyfi Sarayı, Gülistan Tercümesi (Kitab Gülistan bi't-türki)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978.
3. Bodroglıgeti, A., *A fourteenth century Turcic Translation of Sa'di's Gülistan [Sayf-ı Sarayı's Gülistan bi't-türki]*, Budapeşte: Akademiai Kiado, 1969.
4. Kuun, C. G., *Codex Cumanicus*, Budapeşte: Bibliothecae ad Templum divi Marci Venetiarum, 1880.
5. Grönbech, K., *Codex Cumanicus*, Kopenhag: cod. Marc. Lat. DXLIX, faksimile, 1936.
6. Drimba, V., *Codex Cumanicus*, Bükreş, 2000.
7. Caferoğlu, Ahmet, *Abu Hayyan el-Gurnatî Kitabü'l-idrak li-lisani'l-etrak*, İstanbul, 1931.
8. Ata, Aysu, *Kıyasü'l-Enbiya (Peygamberler Kıssaları)*, I. Giriş, Metin Tıpkıbasım II. Dizin, Ankara: TDK Yay. 681-1, 1997.
9. *Nehcü'l-ferâdis*, Janos Eckmann (haz.), Ankara: TDK.Yay., 1956.
10. *Nehcü'l-Feradis I. Tıpkıbasım II. Metin*, çeviriyazı: J. Eckmann, Semih Tezcan ve Hamza Zülfişar (haz.), Ankara: TDK Yay. 518., 1984.
11. Toska, Zehra, "Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi", Doktora Tezi, İstanbul: İÜ SBE, 1989.
12. Zacajzkowski, A., "Anadolu Türk Edebiyatının XIV. Asra Ait Mühim Bir Vesikası, Marzuban-nâme", *Türklük Mecmuası*, 1939, c. I, sy. I, s. 5-12.
13. Korkmaz, Zeynep, "Kâbus-nâme ve Marzuban-nâme Çevirileri Kimindir", *TDAY, Belleten* 1966, Ankara 1967, s. 267-278.
14. Kleinmichel, Sigrid, *Das Marzubannama*, 1969, Altaistica, c. XVIII, sy. 3, Berlin.
15. Korkmaz, Zeynep, *Sadru'd-din Şeyhoğlu, Marzuban-nâme Tercümesi, (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Ankara, 1973.
16. Yavuz, Kemal, Şeyhoğlu, *Kenzü'lküberâ ve Mehekkü'l-ulemâ (İnceleme-Metin-İndeks)*, Ankara, 1991.
17. *Qabus-nama*, Reuben Levy (neş.), Londra, 1951.
18. Toksa, Zehra, "Türk Edebiyatında Kelile ve Dinme Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi", Doktora Tezi, İstanbul: İÜ SBE, 1989.
19. Gürtunca, M. Faruk, *Kitab-ı Siyer-i Nebî*, 3 cilt, İstanbul, 1977.
20. Erkan, Mustafa, "Siretü'n-nebî", Doktora Tezi, Ankara: AÜ SBE, 1986.
21. Kaya, Önal, "Fütûhu'-ş-şâm Tercümesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: AÜ SBE, 1981.
22. Yiğit, Mehmet, "Fütûhu'-ş-şâm Tercümesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: AÜ SBE, 1980-1981.
23. Erkan, Mustafa, "Mustafa Darir, Yüz Hadis ve Yüz Hikâye", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: AÜ DTCF Türk Dili, 1979.
24. Köksal, Hasan, *Battal Gazi Destanı*, Ankara, 2003.

2 Kaynaklar, eserlerin verildiği yüzyıllara göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

25. Melikoff, Irene, *La Geste de Melik Dânişmend: Etude Critique du Dânişmendnâme*, c. I: Tercüme Giriş, c. II: Tahkikli Metin, Paris, 1960
26. Giese, Friedrich ve N. Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul, 1949.
27. Toparlı, Recep, *İrşadi'l-Müluk Ve's-Selatin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 555, 1992.
28. Canpolat, Mustafa, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri: Edviye-i Müfrede", *Türkoloji Dergisi*, 1973, c. V, sy. 1, s. 21-47.
29. Önler, Zafer, *Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifâ I (Giriş-Metin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 559, 1990.
30. Özönder, Sema Barutçu, *Ali Şir Nevâyî, Muhakemetü'l-lügateyn (İki Dilin Muhakemesi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
31. Eraslan, Kemâl, *Ali Şir Nevâyî, Mecâlisü'n-nefâyis I (Giriş ve Metin), II (Çeviri ve Notlar)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları: 788, 2001.
32. Eraslan, Kemâl, *Ali Şir Nevâyî, Nesâyimü'l-mahabbe min-Şemâyimi'l-fütüvve-I Metin*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2654, 1979.
33. Eraslan, Kemâl, *Ali Şir Nevâyî, Mizânü'l-evzân (Vezinlerin Terazisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 568, 1993.
34. Abik, Ayşehan Deniz, "Ali Şir Nevâyî'nin Risaleleri, Tarih-i Enbiyâ ve Hükemâ, Tarih-i Mülûk-ı Acem, Münşeat, Metin- Gramatikal İndeks-Sözlük I-II", Doktora Tezi, Ankara: AÜ SBE, 1993.
35. Derdiyok, Çetin, "Eski Türk Edebiyatı'nda mektup yazma kuralları hakkında bilgi veren eski eser: Ahmed-i Dâ'i'nin Teressülü", *Toplumsal Tarih*, Haziran 1994, s. 6, s. 56-59.
36. Derdiyok, Çetin, "15. Yüzyıl Şairlerinden Mesihî'nin Gül-i Sad-berg'i", Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, 1994.
37. Tulum, Mertol, *Sinan Paşa Tazarru-nâme*, İstanbul: İÜ Ed. Fak Yay., 1971.
38. Ertaylan, İsmail Hikmet, *Maârifnâme*, İstanbul, 1961.
39. Naskali, Emine Gürsoy, *Sinan Paşa Tezkiretü'l-evliyâ*, Ankara, 1987.
40. Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul: MEB Yay: 2789, 1998.
41. Gibb, E. J. W., *The History of The Fourty Vezirs or The Story of the Fourty Morns and Eves*, Londra, 1886.
42. Ali Bey, *Âşıkpaşazade, Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul, 1332.
43. Giese, Friedrich ve N. Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul, 1949.
44. Yavuz, Kemal ve M. Yekta Saraç, *Âşıkpaşazade, Osmanoğullarının Tarihi*, İstanbul, 2003.
45. Unat, Faik Reşit ve Mehmet Altay Köymen, *Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihânnümâ Neşri Tarihi*, Ankara, 1949-1957.
46. Akalın, Haluk, *Ebu'l-Hayr Rûmî Saltuk-nâme*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, c. I-II: 1988, c. III: 1990.

47. Yüce, Kemal, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevi Unsurlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.: 832, 1987.
48. Tulum, Mertol, *Tursun Bey, Târih-i Ebu'l-feth*, İstanbul, 1977.
49. Rossi, Ettore, II “*Kitâb-ı Dede Qorqu*”, Vatikan, 1952.
50. Tezcan, Semih ve Hendrik Boeschoten, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: YKY, 2001.
51. Argunşah, Mustafa, *Muhammed b. Mahmud Şirvânî, Tuhfe-i Murâdî*, Ankara, ts.
52. Yelten, Muhammet, *Şirvanlı Mahmud, Kemaliye*, İstanbul, 1993.
53. Yelten, Muhammet, *Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, Ankara, 1998.
54. Özkan, Mustafa, *Mahmud b. Kadi-i Manyas, Gülistan Tercümesi, (Giriş-inceleme-Metin-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 562, 1993.
55. Arat, Reşit Rahmeti, *Babürname-Babür'ün Hatıratı*, 3 cilt, İstanbul, 1986.
56. Thackston, W. M., *Zahuriddin Muhammad Babür Mirza, Babürname*, 3 cilt, Harvard University, Sources of Oriental Languages and Literatures: 18, 1993.
57. Fırat, A. Suphi, *Taşköprülüzade Ahmed Efendi, Eş-Şakaiku'n-nu'mâniyye fi Ule-mâi'd- devleti'l-osmâniyye*, İstanbul, 1985.
58. Özcan, Abdülkâdir, *Mecdi Mehmed Efendi, Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadai-ku'ş- şakaik*, İstanbul, 1989.
59. İsen, Mustafa, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını nr. 93, Tezkireler Dizisi, nr. 2, 1994.
60. İpekten, Halûk, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'ara Tezkireleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları nr. 4, 1988.
61. Mehmed Şükrü, *Âsâr-ı Eslâftan Tezkire-i Sehî*, İstanbul, 1325.
62. Reşer, O. ve Necati Lugal, *Türkische Dichterbiographien I. Sehî's Tezkere*, Tübingen, 1941.
63. Kut, Günay, *Heşt Behişt, The Tezkire by Sehî Beg*, Harvard, 1978.
64. İsen, Mustafa, *Sehi Bey Tezkiresi, Heşt Bihîşt*, İstanbul, 1980 ve Ankara, 1998.
65. Tolasa, Harun, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No. 4, 1983.
66. Ahmed Cevdet, *Tezkire-i Latîfî*, İstanbul, 1314.
67. Chabert, Theodor V., *Latîfî, oder Biographische Nachrichten von Vorzüglichen Türkischen Dichtern, nebst einer Blumenlese aus ihren Werke*, Zürih, 1800.
68. Rescher, O., *Türkische Dichterbiographien II, Latîfî's Tezkire*, Tübingen, 1950.
69. Andrews, Walter G., *The Tezkire-i Şuara of Latîfî as a Source for the Critical Evaluation of Ottoman Poetry*, The University of Michigan, 1970.
70. İsen, Mustafa, *Latîfî Tezkiresi*, Ankara, 1990, 1998.
71. Canım, Rıdvan, *Latîfî, Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzama (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. 225, 2000.
72. Solmaz, Süleyman, “Gülşen-i Şu'arâ, İnceleme-Tenkitli Metin”, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1994.

73. Owens, Meredith, *Meşâirü'ş-şuarâ or Tezkire of Âşık Çelebi*, Londra, 1971.
74. Kılıç, Filiz, "Meşâ'irü'ş-şu'arâ (İnceleme-Tenkitli Metin)", Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1994.
75. Kutluk, İbrahim, Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, 2 cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981.
76. Eydurhan, Aysun Sungurhan, "Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şu'arâ, İnceleme-Tenkitli Metin", 2 cilt, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1999.
77. Kutluk, İbrahim, *Beyânî Mustafa bin Carullah, Tezkiretü'ş-şuarâ*, Ankara, 1997.
78. Sungurhan, Aysun, "Beyânî Tezkiresi, İnceleme-Tenkitli Metin", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1994.
79. Corteille, Pavet de, *Histoire de La Campagne de Mohacz*, Paris, 1859.
80. Turan, Şerafettin, *İbn Kemâl Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara, 1991.
81. Atik, Kayhan, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara, 2001.
82. Uğur Ahmet ve Mustafa Çuhadar, *Celâl-zâde Mustafa, Selim-nâme*, İstanbul, 1997.
83. Parmaksızoğlu, İsmet, *Hoca Sadettin Efendi, Tacü't-tevârih*, 5 cilt, Eskişehir, 1992.
84. İpsirli, Mehmet, *Selânikî Tarihi*, Ankara, 1989.
85. Şafak, Yakup, "Sürûrî'nin Bahrü'l-ma'ârif'i ve Enisü'l-uşşâk ile Mukayesesi", Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 1991.
86. Özezen, Muna Yüceol, "Gelibolulu Mustafa Âli'nin Hilyetü'r-ricâl'i (Metin-Gramer-Dizin)", Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi SBE, 1994.
87. Kartal, Ahmet, "Sadî-i Şirâzî'nin Bostan İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri" *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2001, sy. 5, s. 115-119.
88. Kononov, *Rodoslovnaya Türkmen*, Moskova, 1958.
89. Ergin, Muharrem, *Şecere-i Terakime Türklerin Soy Kütüğü*, Ebülğazi Bahadır Han, Tercüman 1001 Temel Eser: 33.
90. Ölmez, Zuhar Kargı, *Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)*, Ankara, 1996.
91. Açıkgöz, Namık, "Riyâzî Mehmed Efendi, Riyâzü'ş-şu'arâ, Metin-Dizin", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: AÜ DTCF, Ankara, 1982.
92. Kayabaşı, Bekir, "Kafzade Fâizî'nin Zübdetü'l-eşâr'ı", Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1996.
93. Ahmet Cevdet, *Tezkire-i Rıza*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1316.
94. Erdem, Sadık, "Mehmed Sadık Yümni, Tezkire-i Şu'arâ-yı Yümni", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1988, sy. 55, s. 85-112.
95. *Tezkire-i Mecma'u'l-havas be-Zebân-ı Turki-yi Çagatay (Tercüme-i Ân be-Zebân-ı Fârisi be-Hâme-i Doktor Abdurresûl Hayyampûr)*, Tebriz, 1327.
96. *Nev'izâde Atâ'i, Hadâiku'l-hakâyık fi Tekmiletü'ş-şakâyık*, 2 cilt, İstanbul, 1268.
97. Özcan, Abdülkadir, *Nev'izâde Atâ'i, Hadâiku'l-hakâyık fi Tekmiletü'ş-şakâyık, Şakâik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, 2 cilt, faksimile, İstanbul, 1989.
98. Flügel, Gustav L., *Lexicon Bibliographicum et Ancylopaedicum a Mustafa ben Abdullah Kâtip Jelebi dicto et nomine Haji Khalfa celebrato*, c. I-VII, Londra, 1835-1838.
99. Yalıtıkaya, Şerafettin; *Min Kitâbi Keşfi'z-zunûn 'An-Esâmî'l-Kütübî ve'l-Funûn*, 2 cilt, İstanbul, 1971.

100. Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, c. I, İstanbul, 1314.
101. Danişman, Zuhuri, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Mehmed Zilli oğlu Evliya Çelebi*, İstanbul: Zuhuri Danişman Yayınevi, Kitap 1-2: 1969, Kitap 3-11: 1970, Kitap 12-15: 1971.
102. Atsız, Nihal, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, 2 cilt, İstanbul: MEB Yay. Türk Klasikleri: 26, 1990.
103. Parmaksızoğlu, İsmet, *Evliya Çelebi, Seyahatname (Rumeli-Solkol ve Edirne)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 580, 1000 Temel Eser Dizisi: 102, 1984.
104. Tekin, Şinasi, Gönül Alpay Tekin ve Fahir İz, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi I. Kitap*, İstanbul Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Tıpkıbasımı, I. cüz, 1a-106a, Harvard: Sources of Oriental Languages & Literatures, Harvard University Press, 1989.
105. Tekin, Şinasi, Gönül Alpay Tekin ve Fahir İz, *The Seyahatname of Evliya Çelebi Book One*, İstanbul Index Based on the Facsimile Edition of Topkapı Sarayı Bağdat 304 Part I, Harvard: Sources of Oriental Languages & Literatures 12, Harvard University, 1989.
106. Dankoff, Robert, *An Evliya Çelebi Glossary Unusual, Dialectal and Foreign Words in the Seyahatname*, Harvard: Sources of Oriental Languages & Literatures 14, Harvard University Press, 1991
107. Gökyay, Orhan Şaik, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff, *Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zilli, Evliya Çelebi Seyahatnamesi -Dizini*, c. I-IX, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1996-2005.
108. Dankof, Robert ve Semih Tezcan, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37, 2004.
109. Coşkun, Menderes, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2900, Kültür Eserleri Dizisi: 375, 2002.
110. Peçevî, *Tarih-i Peçevî*, İstanbul, c. I: 1281, c. II: 1283.
111. Baykal, Bekir Sıtkı, *Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi*, c. II, Mersin, 1992.
112. Karaçelebi-zâde Abdülaziz, *Ravzatü'l-ibrâr*, Bulak, 1248.
113. Karaçelebi-zâde Abdülaziz, *Süleyman-nâme*, Bulak, 1248.
114. Na'imâ, *Târîh-i Na'imâ*, c. VI, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1280-1281.
115. Danişman, Zuhûrî, Na'imâ, *Târîh-i Na'imâ*, c. VI, İstanbul, 1967-1969.
116. Gökyay, Orhan Şaik, *Tuhfetü'l-kibâr fi Esrâfî'l-bihâr (Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan)*, 2 cilt, İstanbul, 1980.
117. Aksüt, Ali Kemâlî, *Koçi Bey Risalesi*, İstanbul, 1939.
118. Danişman, Zuhûrî, *Koçi Bey Risalesi*, Ankara, 1985.
119. Kurt, Yılmaz, *Göriceli Koçi Bey, Koçi Bey Risalesi (Eski ve yeni harflerle)*, Ankara: Ecdad Yay., 1994.
120. Gökyay, Orhan Şaik, *Düstürü'l-amel fi Islâhi'l-halel*, Ankara, 1982.
121. Gökyay, Orhan Şaik, *Kâtip Çelebi, Mizânü'l-hakk fi İhtiyârî'l-ehâkk (En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi)*, İstanbul, 1980.

122. İbrahim Müteferrika, *Kâtib Çelebi, Cihân-nümâ*, İstanbul, 1145.
123. Veysî, *Hâb-nâme*, Bulak, 1252.
124. Veysî, *Hâb-nâme*, İstanbul, 1263.
125. Veysî, *Hâb-nâme*, İstanbul, 1293.
126. Nergisî, *Hamse-i Nergisî*, İstanbul, 1285.
127. *Tecelliyâtü Arâ'isi'n-nüsûs fî Manassâti Hikemi'l-fusûs*, Bulak, 1252.
128. *Tecelliyâtü Arâ'isi'n-nüsûs fî Manassati Hikemi'l-fusûs*, İstanbul, 1290.
129. Altun, Kudret, *Tezkire-i Mucib (İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin-Sözlük)*, Ankara, 1997.
130. Aynagöz, Pervin, "Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî, Nuhbetü'l-âsâr min Fevâ'idü'l-eşâr (İnceleme-Metin-İndeks)", Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE, 1988.
131. Altuner, Nuran, "Safâyî Tezkiresi", Doktora Tezi, İstanbul: İÜ SBE, 1989.
132. İnce, Adnan, "Sâlim Tezkiresi", Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE, 1992.
133. Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, *İsmail Belîğ, Nuhbetü'l-âsâr li- Zeyli Zübdeti'l-eş'âr*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay., 1985, 1999.
134. Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük)*, Ankara: AKM Yay. sy. 79, Şuara Tezkireleri Dizisi, sy. 1, 1994.
135. Genç, İlhan, *Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Ankara, 2000.
136. Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul, 1309.
137. Kılıcı, Mehmet, "Enderunlu Akif'in Mir'at-ı Şi'r'i", Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi SBE, 2001.
138. Özcan, Abdülkadir, *Şakaik-i Nu'maniyye ve Zeyilleri, Vakâyi'ü'l-fuzalâ I-II-III*, Şeyhî Mehmed Efendi, İstanbul, 1989.
139. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin , *Mecelletü'n-nisâb* (Tıpkıbasım), Ankara, 2000.
140. İbnülemin Mahmud Kemal (İnal), *Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, 1928.
141. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, *Devhatü'l-meşâiyih Ma'a Zeyl*, İstanbul, 1978.
142. Turan Ahmed Nezihî, Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-küberâ*, İstanbul, 2000.
143. Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân (İsmail Belîğ)*, Ankara, 1998.
144. Yüceışık, Zeynep Sema, "Şeyhülislam Esat Efendi, Atrabü'l-âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-edvâr (Giriş-Metin-Tercüme-Terimler-Dil Notları)", Doktora Tezi: İstanbul: İÜ SBE, 1990.
145. Arslan, Mehmet ve İ. Hakkı Aksoyak, *Haşmet Külliyyatı*, Sivas, 1994.
146. Uçman, Abullah, *28 Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*, Tercüman, 1001 Temel Eser: 82, ts.
147. Uğural, Hüseyin Ragıp, *Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Devlet Adamlarına Öğütler*, İzmir, 1990.
148. Şen, Adil, *İbrahim Müteferrika ve Usûlü'l-hikem fî-Nizâmi'l-ümem*, Ankara, 1995.
149. Reviczki, Baron, *Traite de la Tactique ou Methode Artificielle pour Ordonnance des Troupes*, Viyana, 1769.

150. Uçman, Abdullah, *Hülasatü'l-kelâm fî-Reddi'l-avâm*, İstanbul, 1975.
151. Develi, Hayati, *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Bir Risale-i Garibe*, İstanbul, 1998.
152. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ma'rifet-nâme*, Bulak, 1257.
153. Çelebioğlu, Âmil, "Kiyâfe(t) İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kiyafetnâmeleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı*, 1979, sy. 11.
154. İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhü'l-Beyan Tefsiri*, c. I-X, İstanbul, 1995.
155. Karabey, Turgut, Mehmet Vanhoğlu ve Mehmet Atalay, *Şeyh Galib, Şerh-i Cezîre-i Mesnevi*, Erzurum, 1996.
156. Oğraş, Rıza, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endüz, (İnceleme-Tenkitledir-Metin-Dizin)*, Burdur, 2001.
157. Mehmed Tevfik, *Kafile-i Şu'arâ*, İstanbul, 1291.
158. Zübeyiroğlu, Ruhsar, "Mecmuatü't-terâcim", Doktora Tezi, İstanbul: İÜ SBE, 1989.
159. Yüksel, Hasan ve M. Fatih Köksal, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Naki-büleşrâflar*, Ahmed Rifat, *Devhatü'n-nukabâ*, Sivas, 1998.
160. Özcan, Abdülkadir, *Fındıklı İsmet Efendi Tekmiletü's-şakâik fî Hakkı ehli'lhakâik, Şakâik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, 5 cilt, İstanbul, 1989.
161. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4 cilt, Matbaa-i Âmiri, İstanbul 1308-1311.
162. Akbayar, Nuri ve Seyit Ali Kahraman, *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî (Eski Yazıdan Yeni Yazıya Osmanlı Ünlüleri)*, 6 cilt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
163. Arslan, Mehmet ve Mehmed Cemaleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zürefâ*, İstanbul, 2003.
164. Recai-zâde Mahmud Ekrem, *Kudemadan Birkaç Şair*, İstanbul, 1305.
165. Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, İstanbul, 1307.
166. Kurnaz, Cemal, *Muallim Naci, Osmanlı Şairleri*, Ankara, 1986.
167. Muallim Naci, *Esâmî*, İstanbul, 1308.
168. Fâik Reşad, *Eslâf*, 2 cilt, 1311-1312.
169. Kutlu, Şemsettin, *Faik Reşad, Eslâf*, Tercüman 1001 Temel Eser: 65, İstanbul.
170. Faik Reşad, *Teracim-i Ahval*, İstanbul, 1313.
171. Hacı-bey-zade Ahmed Muhtar, *Şair Hanımlarımız*, İstanbul, 1311.
172. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I-III: 1854-1857, c. IV-XII: 1884.
173. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Tertib-i Cedid, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1891.
174. Hezarfen, Ahmed, Yücel Demirel ve Tamer Erdoğan, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, İstanbul, 1999.
175. Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*, İstanbul, 1286.
176. Mehmed Refi, *İran Sefaretnamesi*, İstanbul, 1333.
177. Eser, Alâattin, *Seyahatnâme-i Hudûd*, İstanbul, 1997.
178. Kutay, Cemal, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, İstanbul, 1991.
179. Mütercim Asım, *Tıbyan-ı Nafi der-Terceme-i Burhan-ı Katı*, İstanbul, 1287.

180. Öztürk, Mürsel ve Derya Örs, *Mütercim Asım Efendi, Burhan-ı Katı*, Ankara, 2000.
181. Mütercim Asım, *El-Okyanü'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit*, 3 cilt, İstanbul: Matbaatü'l-Osmaniye, 1305.
182. Şemseddin Sami; *Kâmûsu'l-a'lâm*, 6 cilt, İstanbul, 1306-1316.
183. Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, 6 cilt, tıpkıbasım, Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.

The Prose in old turkish Literature: Its development ahd Bibliography

Mine MENGİ

Abstract

Classical Turkish Literature has yielded, besides poetry, various works in prose between fourteenth and nineteenth centuries. However, compared to prose, poetry keeps its place better in literary art. After the acceptance of Islam, beginning with fourteenth century, prose both in the Central Asia and Anatolia has given literary works of didactical nature in particular religious and ethical subjects. But then, throughout the centuries prose has improved subjectwise to cover biography, history, travel, story telling, letter writing etc. In style, plain, mediocre and artistic forms have been used according to the subject of prose and the style of authors. In this paper, starting with early works and presenting prose forms for each century, the development of prose has been examined; and at the end a bibliography has also given for the works involving this development.

Keywords: Classical Turkish Literature, Prose, Works in Prose, Tazkirah, History.

Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası

Mine MENGİ

Özet

Eski Türk Edebiyatı nesri XIV.-XIX. yüzyıllar arasında şiirin yanı sıra varlık gösterir. Ancak çeşitli nedenlerle edebî gelenekte şiir, nesre göre önceliğini hemen her dönemde korumuştur. İslâmiyetin Türkler tarafından kabul edilmesinden sonra önce Orta Asya Türk sahası daha sonra da Anadolu'da mensur örnekler verilmiş ve yüzyıllar ilerledikçe hem nesir türlerinde, hem de eser sayısında artış olmuştur. İlk örneklerinin dinî, tasavvufî, ahlâkî konulu ve didaktik amaçlı kaleme alındığı nesir yüzyıllar ilerledikçe, tarih, biyografya, gezi, hikâye, mektup, siyaset vb. konularda çeşitlilik göstermiştir. Anlatımda, türe ve sanatçının üslubuna göre sade, orta ve süslü nesir dili kullanılmıştır. Bu yazıda, ilk nesir örneklerinden başlayıp her yüzyıla ait mensur eserler tanıtılarak nesrin yüzyıllar içindeki gelişimi gösterilmeye çalışılmıştır. Yazının sonunda da, söz konusu eserler üzerine yapılmış çalışmaların kaynakçası verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Edebiyatı, Nesir, Mensur Eser, Tezkire, Tarih.